

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

EMİLE DURKHEİM’İN SOSYOLOJİK DÜŞÜNCEYE KATKISI

Yağmur DUYAN AKTÜRK

Tez Danışmanı
Doç. Dr. İbrahim YÜCEDAĞ

Mardin-2021

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

EMİLE DURKHEIM'IN SOSYOLOJİK DÜŞÜNCEYE KATKISI

Yağmur DUYAN AKTÜRK

Tez Danışmanı
Doç. Dr. İbrahim YÜCEDAĞ

Mardin-2021

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Sosyoloji Ana Bilim Dalı 1961014 numaralı öğrencisi Yağmur DUYAN AKTÜRK“ün hazırladığı “**Emile Durkheim’ın Sosyolojik Düşünceye Katkısı**” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca .././2021 günü saat 13:00“te yapılmış tezin onayına OY ÇOKLUĞU / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan_____

Doç. Dr. İbrahim YÜCEDAĞ (Danışman)

Üye_____

Doç. Dr. Devrim ERTÜRK

Üye_____

Dr. Öğr. Üyesi Adnan ÇETİN

ONAY

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../20.....

Enstitü Müdürü
(Unvanı, Adı Soyadı)

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	6
ABSTRACT.....	7
KISALTMALAR.....	8
ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	10

1. BÖLÜM

1.1. Konunun Amacı.....	13
1.2. Konunun Önemi.....	13
1.3. Problem ve Alt Problemler.....	14
1.4. Konunun Sınırlılıkları.....	14
1.5. Konunun Yöntemi.....	14

2. BÖLÜM

2.1. Emile Durkheim'in Hayatı.....	15
2.2. Durkheim'i Etkileyen Düşünce Akımları.....	16
2.2.1. Charles Louis de Montesquieu.....	17
2.2.2. Jean Jacques Rousseau.....	18
2.2.3. Auguste Comte.....	19
2.2.4. Herbert Spencer.....	22

3. BÖLÜM

3.1. Durkheim'a Göre Sosyolojinin Konusu ve Yöntemi.....	23
3.1.1. Toplumsal Olgu Nedir?	25
3.1.2. Toplumsal Olguların Gözlemiyle İlgili Kurallar	26
3.1.3. Normal ve Patolojinin Ayrılmasıyla İlgili Kurallar.....	27
3.1.4. Toplumsal Tiplerin Kurulmasıyla İlgili Kurallar.....	28
3.1.5. Toplumsal Olguların Açıklanmasıyla İlgili Kurallar.....	28
3.1.6. Kanıtlamayla İlgili Kurallar.....	29
3.2. Durkheim'in İntihar Anlayışı.....	31
3.2.1 Bencil İntiharlar.....	33
3.2.2. Elcil İntiharlar.....	33
3.2.3 Anomik İntiharlar.....	34

3.2.4 Fatalist-Kaderci ya da Yazgısal İntihar.....	35
3.3. Durkheim’ın Toplumsal İşbölümü Anlayışı.....	38
3.3.1. Mekanik Dayanışma ve Özellikleri.....	39
3.3.2. Organik Dayanışma ve Özellikleri.....	41
3.4. Durkheim’ın Din Anlayışı.....	48
3.5. Durkheim’da Kolektif Bilinç ve Ahlak.....	52
SONUÇ.....	61
KAYNAKÇA.....	66
ÖZGEÇMİŞ.....	70

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Emile Durkheim’ın Sosyolojik Düşünceye Katkısı

Yağmur DUYAN AKTÜRK

Mardin Artuklu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

2021: 70 Sayfa

Sosyolojinin kurucu isimlerinden Emile Durkheim’ın sosyolojik düşünceye katkılarına odaklanan bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışmanın amacı, önemi, yöntemi ve sınırlılıkları gibi metodolojik problemler ele alınmıştır. İkinci bölümde Durkheim’ın yaşamına ve yaşadığı dönemin toplumsal özelliklerine yer verilmiş ve dönemin düşünsel ikliminin Durkheim’ın epistemolojisinin ve metodolojisinin oluşmasına nasıl etki ettiği tartışılmıştır. Çalışmanın ana eksenini oluşturan üçüncü bölümdeyse Durkheim’ın temel çalışmaları ele alınmış ve bu çalışmaların eleştirel bir değerlendirmesi yapılmıştır. İşbölümünden organik ve mekanik dayanışmaya, intiharın toplumsal neden, sonuç ve türlerinden sosyolojinin konusunun neliğine, toplumsal olgu tanımından bu olguların nasıl incelenmesi gerektiğine ve din tartışmalarına kadar birçok problem derinlemesine analiz edilmiştir. Sonuç kısmında da tüm bu tartışmalardan elde edilen sonuç ortaya konmaya çalışılmış ve Durkheim’ın sosyolojiye kazandırdığı perspektif izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Emile Durkheim, Toplumsal Olgu, İntihar, İşbölümü, Din

ABSTRACT

Master's Thesis

Emile Durkheim's Contributions to Sociological Thought

Yağmur DUYAN AKTÜRK

MARDIN ARTUKLU UNIVERSITY

Postgraduate Education Institute

Department of Sociology

2021: 70 Pages

This study, which focuses on the contributions of Emile Durkheim, one of the founding names of sociology, to sociological thought, consists of three parts. In the first part, methodological problems such as the purpose, importance, method and limitations of the study were discussed. The second part focused on Durkheim's life and the social characteristics of the period in which he lived and It was discussed how the intellectual climate of the period influenced the formation of Durkheim's epistemology and methodology. In the third part, which constitutes the main axis of the study, durkheim's basic studies were discussed and a critical evaluation of these studies was made.

Many problems have been analyzed in depth from the department of business to organic and mechanical solidarity, from the social causes, consequences and types of suicide to the nature of the subject of sociology, from the definition of social facts to how these facts should be examined and religious discussions. In the conclusion section, the result of all these discussions was tried to be revealed and the perspective that Durkheim brought to sociology was explained.

Keywords: Emile Durkheim, Social Fact, Suicide, Division of Labor, Religion

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz.: Bakınız

s.: Sayfa

ss.: Sayfa aralığı

vd.: Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Sosyoloji biliminin kurumsallaşmasına öncülük eden Emile Durkheim, sadece klasik sosyolojinin seyrini değil; çağdaş sosyoloji tartışmalarını da derinden etkileyen bir isimdir. Durkheim, çağdaş sosyolojideki hem yapı kuramları ve hem de eylem kuramları için halen önemli bir düşünsel kaynaktır. Bu çalışma bu bağlamda Durkheimci sosyolojiyi yeniden düşünmenin bir ürünüdür. Çalışmada Durkheim'in teorik ve metodolojik perspektifinin detaylı bir biçimde değerlendirilmesi yapılmış ve Durkheim'in perspektifinin hala güncelliğini koruduğu vurgulanmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük katkıları olan danışman hocam Doç. Dr. İbrahim YÜCEDAĞ'a ve Dr. Öğr. Üyesi Adnan ÇETİN'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

GİRİŞ

19. yüzyılda sosyal bilimlerin kurumsallaşmasıyla başlayan süreç; ekonomiden, sanata, edebiyattan, felsefeye ve sosyolojiden psikolojiye kadar birçok alanın gelişim seyrinde dönüm noktası olarak karşımızda durmaktadır. Tabii burada basitçe, söz konusu yüzyılın tek başına bu süreçte etkili olduğu iddia edilmemektedir. Aydınlanma, rönesans, reform, coğrafi keşifler, bilimsel devrimler, Fransız İhtilali ve sanayi Devrimi gibi birçok etken sosyal bilimlerin ortaya çıkışını hazırlayan koşulları yaratmıştır. Sosyolojinin de bu yüzyılda ortaya çıkışı diğer bilim dalları gibi kendine özgü bir tartışma alanının ürünüdür. 19. yüzyılın kaotik durumunda Avrupa'nın içinde bulunduğu karışıklık nedeniyle toplumsal alanda ciddi bir düzen eksikliği söz konusu olmuştur. Bu düzen eksikliğine nasıl bir çözüm bulunacağı dönemin neredeyse tüm düşünürlerinin temel tartışma meselesi olmuştur. Nitekim Nisbet'in de belirttiği üzere, sosyolojinin kavramsal repertuarı düzen meselesi üzerine şekillenmiştir (Nisbet ve Bottomore, 2010: 11-20). Toplumsal düzenin nasıl sağlanacağına dair tartışmalar topluma yaklaşımların da farklılığını beraberinde getirmiştir. Saint Simon, Auguste Comte, Karl Marx, Max Weber, Emile Durkheim ve daha birçok düşünür toplumsal düzenin kurulabilmesinin farklı yollarını ortaya koymuşlardır. Sözgelimi, Comte, her şeyin pozitivist esaslara göre yürütülmesi gerektiğini ve insanlık dininin kurularak toplumların teolojik, metafizik ve pozitif aşamalardan geçeceğini savunmuştur. Toplumu anlamaya çalışırken, somut olgulardan hareket edilmesi gerektiğini savunan Comte, doğa bilimlerinden destek almış ve böylelikle kurduğu sosyoloji biliminin sırtını doğa bilimlerine yaslayarak toplumu bir doğal nesne gibi değerlendirmiştir (Comte, 2001). Comte'un yapmış olduğu isim babalığının ardından Durkheim'in, sosyolojinin temel tartışma alanlarını ve yöntemini ortaya koyarak sosyolojiyi daha sistematik bir bilim haline getirdiği söylenebilir. Özellikle, sosyolojinin diğer bilim dallarından ayrı bir nesneye sahip olması gerektiğine, sosyolojinin nesnesinin temel özellikleri ve nasıl ele alınacağına dair tartışmada Durkheim'in sosyolojiye ciddi katkısı olduğu aşikârdır. Sosyolojinin nesnesinin psikoloji veya felsefenin inceleme nesnesinden ayrı bir nesneye sahip olması gerektiğini iddia etmiştir (Bkz. Royce, 2015: 62-65). Çünkü Durkheim için bir bilim dalının bağımsız ve sistematik olabilmesinin kesin koşulu kendine özgü bir

inceleme nesnesine ve yöntemine sahip olmasıdır. Bu iddiasını salt söylem düzeyinde değil aynı zamanda pratikte de göstermeye çalışmıştır. Özellikle çalışmasında teorik olarak kurguladığı sosyolojinin yöntem meselesini *İntihar* (1897) çalışmasında da kanıtlamaya girişmiştir. Sosyolojinin nesnesi meselesinde intiharın tam da sosyolojinin konusu olduğunu ve salt psikolojik rahatsızlıkların bir ürünü olmadığını vurgulamıştır. Benzer bir tartışmayı işbölümünü ele alışı da görmektediriz. İşbölümünün toplumsal bütünleşme açısından önemine yoğunlaşan Durkheim, işbölümü sayesinde toplumsal değişimi de ele alarak mekanik ve organik dayanışmalı toplum tartışmasını yürütmüştür.

Burada vurgulanmak istenen şey, içinde bulunulan dönemin koşullarından sosyolojinin kurucularının da ciddi şekilde etkilendiğidir. Özellikle bu çalışmanın konusu olan Durkheim açısından bakıldığında aynı durumun onun için de geçerli olduğu görülmektedir. Yaşadığı dönemin çalkantılı ikliminde intihar oranlarındaki artış, siyasal alandaki kargaşa ve değişen toplumsal yapının cevap bulamadığı birçok sorun Durkheim'ın toplumsal sorunlara bakışını da etkilemiş ve sorunlara çözüm bulmanın yollarını irdelemiştir. Bu amaçla çalışmamızda Durkheim'ın toplumsal anlamada kullandığı yöntemden toplumsal düzene bakış açısına kadar birçok mesele ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız giriş bölümüyle birlikte toplamda üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışmamızın konusu, önemi, sınırlılıklar, ana problem ve alt problemleri gibi daha metodolojik konular tartışılmış ve izlenen yola ilişkin genel bir bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, Durkheim'ın hayatı ele alınmıştır. Durkheim'ın etkilendiği düşünce akımlarının genel hatları ortaya konarak üçüncü bölümde tartışılacak olan bilgi sosyolojisi ve metodolojisine tarihsel bir giriş oluşturmak amaçlanmıştır. Bu amaçla, Comte, Montesquieu, Rousseau ve Spencer gibi sosyolojik düşüncenin önemli mimarlarından bazı isimlerin bakış açıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Burada özellikle, bu düşünürlerin Durkheim'la paralellik gösteren düşüncelerine yoğunlaşmıştır.

Üçüncü bölüm ise tezimizin ana gövdesini oluşturan kısımdır. Bu bölümde, Durkheim'ın sosyolojide izlenmesi gereken yöntemin kurallarını, sosyolojinin nesnesinin psikoloji ve felsefeden ayrı olduğunun ispatını, işbölümünün toplumsal dayanışmaya olan etkisinin mekanik ve organik dayanışmalar bağlamındaki etkisini, dinin toplumsal alanda nasıl bir fonksiyon icra ettiğini ve kutsalın toplumsalla olan ilişkisini, intiharların sosyolojinin konusu haline getirilerek bir toplumsal olgu olarak ele alınışını ve toplumsal olguların nedenlerinin yine başka toplumsal olgularda aranması gerektiğini Durkheim'ın ana eserleri çerçevesinde ortaya koymaya çalıştık. Tabii tüm bunları yaparken, karşılaşılan güçlük, Durkheim'ın eserlerinin Türkçe çevirilerindeki farklılıklar ve kaynakların bazılarında ulaşılmada yaşanan sıkıntılardır. Bunun üstesinden gelmek için, Durkheim'ın kendi eserleri incelenmiş, Durkheim üzerine yazılmış klasik metinlere bakılmış ve daha önce çalışılmış tezler gözden geçirilmiştir.

I. BÖLÜM

Konunun Amacı

Çalışmamızın amacı, Emile Durkheim'ın sosyolojik düşünceye katkısını anlamak ve Durkheim düşüncesinin epistemolojik ve metodolojik kökenlerini ortaya koymaktır. Durkheim, pozitivist sosyolojinin kurucuları arasındadır. Onun epistemolojik ve metodolojik tartışmalarının anlaşılması aynı zamanda sosyolojinin toplumsalı anlama çabasına da önemli bir katkı sunacaktır. Bu amaçla, sosyolojik yöntemine katkısından, işbölümüne, din tartışmasından ahlakı kurgulayış biçimine kadar birçok tartışması ele alınarak bu tartışmaların dayandığı temel irdelenmeye çalışılacaktır.

Konunun Önemi

Tez çalışmasında seçilen konunun önemi, özellikle sosyal teori açısından ileri gelmektedir. Sosyal teoride uzun yıllardır tartışıl原因en toplumun anlaşılmasında hangi yolun kullanılacağı meselesi günümüz teori tartışmalarında da kendin açıkça göstermektedir. Bu tartışmada iki ana kampın olduğu görülmektedir: Makro-mikro ya da yapı-fail. Toplumu anlamaya çalışırken, toplumun makro-kurumsal yapısından hareket edilmesi gerektiğine dair teorilerde toplum olarak tanımlanan entite kendini makro boyutlarıyla ortaya koyar ve tümel bakış açısıyla yaklaşılan toplum ancak makro ve soyut bir perspektifle anlaşılabilir. Buradaki temel tartışmada birey dışarda tutulurken, aynı zamanda toplumsal yapıda herhangi bir etkiye de sahip değildir. Norm ve değerleri alıp içselleştiren birey, bu norm ve değerleri bir sonraki kuşağa aktarmakla yükümlü olarak tanımlanır. İşlevselcilik ve yapısalcılığı örnek vermek mümkündür. Buna karşın daha mikro ve bireyi temele alan yaklaşımlarda ise toplumsal yapıların anlaşılmasının bireyin eylemlerinin anlaşılmasından geçtiğini, ancak ve ancak bireyin bu eylemleri gerçekleştirirken sahip olduğu temel saik ve edimlerin ortaya konmasının toplumsalı anlamada da yeterli olacağı düşüncesi söz konusudur. Burada birey, fail olarak tanımlanmakta ve kendini toplumsal yapıyı değiştiren, dönüştüren etkili bir unsur olarak görmektedir. Buna örnek olarak etnometodoloji, fenomenoloji ve dramaturji gibi bazı teoriler örnek verilebilir.

Toplumu anlamada karşımızda duran bu iki ana kampta makro perspektifi öne çıkaran düşünürlerden biri de Durkheim'dır. Bu çalışmada da Durkheim'ın epistemolojisi ve metodolojik argümanları ele alınarak makro düşüncenin temelleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Problem ve Alt Problemler

Çalışmada, 'Durkheim'ın din, yöntem, ahlak ve işbölümü gibi çalışmalarına odaklanılarak Durkheim'ın sosyolojik düşünceye katkısı nedir?' sorusuna yoğunlaşmıştır. Ayrıca,

1. Durkheim'ın sosyolojinin nesnesini inceleme yöntemi nedir?
2. Toplumsal olgu nedir ve nasıl ele alınmalıdır?
3. İşbölümü ve dayanışma arasında nasıl bir ilişki kurmuştur?
4. İntihar olgusunu nasıl ele alır? Hangi intihar türleri üzerinde durur?
5. Dinin toplumsal açıdan önemi nedir? gibi alt problemlere de cevap aranmaya çalışılmıştır.

Konunun Sınırlılıkları

Çalışmanın sınırlılıkları arasında Durkheim'ın bazı metinlerinin çevrilmemiş olması bulunmaktadır. Çoğu eserin Türkçe'ye çevrilmiş olmasının yanında bu çevirilerin orijinal eserlere ne kadar sadık kaldığı da diğer bir sınırlılık olarak tanımlanabilir.

Konunun Yöntemi

Çalışmamızın yöntemi olarak literatür taraması benimsenmiştir. Bu amaçla, Durkheim'ın Türkçe ve İngilizce'deki eserlerine ulaşılmış ve ayrıca Durkheim üzerine yazılmış farklı kaynaklar da irdelenerek konunun kapsamı dâhilinde bu eserlerin tamamından faydalanılmıştır.

II. BÖLÜM

2.1. Emile Durkheim'in Hayatı

Emile Durkheim, sosyolojinin kurucuları arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar sosyoloji biliminin temellerini A. Comte atmış olsa da sosyolojinin sistematik bir bilim dalı haline gelmesinde Durkheim belki de Comte'tan çok daha büyük bir etkiye sahiptir. Durkheim'in sosyolojiye katkısının büyüklüğü şüphesiz, onun biyografik özellikleriyle, yaşamıyla, etkilendiği isimlerle yakından ilişkilidir. Bu nedenle öncelikle Durkheim'in hayatına kısaca bakmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

Durkheim, Yahudi bir ailenin çocuğu olarak Fransa'da Paris yakınlarındaki Epinal kasabasında 1858'de doğdu. Akademik kariyerinde Fransa'daki Bordeaux ve Sorbonne Üniversitelerinin önemli bir yerinin olduğunu görmekteyiz. *Toplumsal İşbölümü* (1893), *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (1895), *İntihar* (1897), *Dini Hayatın İlkkel Biçimleri* (1912) Durkheim'in önemli çalışmalarındandır. Sosyal bilimlere yönelmeden önce ciddi bir din eğitimi almış ve bir süre hahamlık yapmış olsa da sonrasında agnostik bir eğilim kazanmıştır. Sonrasında dinle arasına mesafe koyan Durkheim, ahlakın toplumsal düzenin temel dayanağı olması gerektiğini vurgulamış, somut ahlaki norm ve değerlerin toplumda düzenin sağlanmasındaki önemine vurgu yaparak bunun bir yurttaşlık ahlakıyla beslenmesi gerektiğini savunmuştur. İlgilendiği konular kendi yaşam serüveni ve Fransa'nın içinde bulunduğu siyasi ve sosyal durumla yakından ilişkilidir. 3. Cumhuriyet ve irrasyonellik eleştirileri, bireyciliğe yönelik eğilimler, korporatizm, reform istekleri, dini canlanmalar ve Prusya Savaşı'nın yarattığı belirsizlik ortamı gibi etkenler Durkheim'in düşün serüvenini ciddi şekilde etkileyen olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır (Lukes, 1981; Turner, 1999: 89-91).

Tarih, felsefe, din bilimleri gibi birçok alandan beslense de sosyolojinin tüm diğer bilimsel alanlardan hem konu hem de yöntem açısından farklı olması gerektiği üzerinde ısrarla durmuştur. Soyut, irrasyonel konuların sosyolojinin alanı dışında kalması ve bilimsel olguların gerçekliğinin ve kesinliğinin ortaya konması gerektiğini düşünmüştür. Nitekim ileride de tartışılacağı gibi, toplumsal olgulara

yaptığı vurgunun temelinde de yine bu bakış açısı bulunmaktadır. Sosyolojinin felsefe ve psikoloji gibi bilim dallarından ayrı bir yere sahip olmasına yaptığı vurgunun temelinde sosyolojinin bilimsel bir disiplin olmasına yönelik çabalarının yattığını görmekteyiz.

Cumhuriyetçi ve evrensel idealizmi savunan Durkheim, yeni bir toplum yaratma hayalini gerçekleştirmek için eğitim ve bilimsel araştırmalara yönelmiş, özellikle eğitim alanındaki çalışmalarıyla dönemin hükümetine yeni bir laik eğitim programı sunmuş, kilise dengi devlet okulları için yeni bir eğitim müfredatı ve öğretmen yetiştirme programı tavsiyesinde bulunmuştur. Okullarda laik bir eğitimin verilmesini amaçlamıştır. “Okullarımızda çocuklarımıza tamamiyle laik denilebilecek bir ahlâk eğitimi vermeyi kararlaştırdık. Bir başka deyişle semavi dinlerin üzerine oturdukları tüm ilkeleri yadsıyan ve yalnızca akıl aracılığıyla doğrulanabilen düşünce, duygu ve uygulamalar üstüne oturtulan tamamiyle akılcı (rasyonalist) bir eğitim sürecine geçtik” (Durkheim, 2016a: 25). Okulların, topluma saygı gösteren bireylerin yetiştiği alanlar olarak kurgulanması gerekliliğini öne çıkarmaktadır. Durkheim’ın buradaki amacı öğrencilerde topluma bağlılık duygusu yaratmak, toplumsal düzeni sağlayabilmek için gerekli bilgi ve becerilerle donatmak ve ortak bir vatandaşlık ahlakı oluşturmaktır.

2.2.Durkheim’ı Etkileyen Düşünce Akımları

Her düşünür, filozof ya da sosyal bilimci düşün sistematliğini kurgularken kendisinden önceki birçok düşün insanının bakış açısından faydalanarak kendi perspektifini kurgular. Tarihsel kaynaklardan beslenir, mevcut olaylardan da etkilenir. Benzer bir durum Durkheim için de pek tabii geçerlidir. Dönemin önemli isimlerinden Numa Fustel de Coulanges, Gabriel Monod, Emile Boutroux ve Charles Renouvier gibi isimlerden etkilenmiş, bir yandan rasyonalizm diğer yanda ise pragmatizmle yoğrulan bir düşün sistematığı kurgulamaya çalışmıştır. “Olaysal olmayan tarih –ki sosyolojinin habercilerinden biridir- taraftarları olan Gabriel Monod ve Fustel de Coulanges adlı tarihçiler, Durkheim’a tarihsel araştırmanın prensiplerini ve olguların saptanmasında kesinlik üslubunun kullanılmasını öğretmişlerdir” (Coenen-Huther, 2013: 15). Bunların yanında, Montesquieu, Rousseau, Turgot, Saint Simon, Comte ve Tocquevelli’nin çalışmalarından

etkilenmiş; Marx ve Spencer'ın düşüncelerini de çalışmalarında tartışmıştır. “Montesquieu, Spencer ve Tocqueville'den toplumsal yapı, Montesquieu'dan ‘ulus ruhu’, Rousseau'dan ‘genel irade’ ve Comte'tan ‘*genel konsensüs*’ (concensus universalis) kavramlarını almış ve bu düşünceler sayesinde kültürel sembollerin toplumsal yapıların bütünlüğü açısından önemini kavramıştır” (Turner vd. 2012: 352). Şimdi bu isimlerden bazılarıyla Durkheim arasındaki ilişkiyi kısaca ele alalım.

2.2.1. Charles Louis de Montesquieu (1689-1755)

Her ne kadar Comte, sosyolojinin isim babası olsa da Durkheim için Montesquieu, ilk sosyal bilimcidir. Montesquieu'nun *Yasaların Ruhu* çalışmasında toplumun doğadaki ‘şeyler’ gibi ele alınmasına dair vurgusu Durkheim için oldukça önemlidir. Hatta bu nedenle de Durkheim, Montesquieu'yu ilk sosyal bilimci olarak da nitelendirmiştir (Durkheim, 2019a: 19). Montesquieu 18. yüzyılın ilk yarısında yazdığı *Yasaların Ruhu Üzerine* çalışmasında toplumun doğadaki bir fizik madde gibi yani bir “şey” veya “olgu” olarak ele alınması gerektiğini savunur. Bir şey ya da olgu olarak toplum gözlem ve analizle anlaşılabilir. Aynı zamanda, Montesquieu “ahlâk, örf ve âdetlerin ve ‘bir ulusun ruhu’nun bilimsel olarak incelenebileceğini ilk kabul eden kişidir” (Kızılçelik, 2006: 197). Burada Montesquieu, toplumsal alandaki davranış, örf ve âdetlerin doğadaki fenomenler yani ‘şey’ler gibi ele alınabileceğini ileri sürer: “Ondan önce kimse ardıllarını gerçek sosyal bilime yönlendiren bu yolda onun kadar ilerlememişti. Bu disiplinin kurulması için gerekli şartları onun kadar açık biçimde kimse kavramamıştı” (Durkheim, 2019a: 20). Buradan hareketle, “toplumu birbiriyle bağlantılı olgular kümesi olarak gören Montesquieu, toplumsal olguların birbirleri ile olan ilişkisine ve bu olguların kendine has özelliklerine yoğunlaşır” (Yücedağ, 2020: 53) ve böylelikle toplumları kendi kendilerine yeten gerçeklikler olarak tanımlar. Toplamların kendi yapısal özelliklerine yoğunlaşan Montesquieu'nun amacı toplumsal alanda bir düzenin kurulması ve bireylerin bir arada yaşamalarını sağlamaktır. Montesquieu'ye göre toplumsal yapıları bir arada tutan şey, inançlar sistemidir. Ancak bu inançlar ve değerler sistemini etkileyen temel unsur ise coğrafi faktörlerdir. Montesquieu yönetim biçimlerinin fiziksel ve ahlaki süreçlere göre oluştuğunu savunur. İklimin, toprak verimliliğinin, ahlakın, ticaret ve para ilişkilerinin, inançların toplum şeklini

belirlediğine inanır. Doğa koşullarının toplumsal yapıları nasıl etkilediğini anlamaya çalışan Montesquieu, “bağımsız bir değişken veya veri olarak kabul ettiği fiziki şartların, bağımlı bir değişken olarak tasavvur ettiği kültürün oluşumunda ne denli güçlü bir etkiye sahip olduğunun altını çizerek” (Kabakçı, 2019: 54).

2.2.2. Jean Jacques Rousseau (1712-1778)

“Hayatta rahatlık arttıkça, sanat ilerledikçe, lüks her tarafa yayıldıkça, mertlik bozuluyor; askerlik değerleri kayboluyor. Bu da yine, kapanık odalarda türeyen bilimlerin ve sanatların işidir” (Rousseau, 2019: 25) belirlemesinde bulunan Rousseau’ya göre uygarlık geliştikçe toplumlar gerilemektedir. Dolayısıyla “uygarlıktaki her yeni ilerleme, aynı zamanda eşitsizlik yolundaki yeni bir ilerlemedir. Uygarlıkla doğmuş olan toplumun kurduğu bütün kurumlar, ilk ereklarının tersine dönerler” (Lecerle, 2013: 54).

Aydınlanma Çağı’nın önde gelen düşünürlerinden biri olan Rousseau’nun toplumsal çözümlemelerine baktığımızda pastoral bir yöntem geliştirdiğini görürüz. İnsanların doğayla ilişkisinde doğaya bağımlı olduklarını ve bireylerin bencil ve sürekli arzuları peşinde koştuğu için salt fizyolojik ihtiyaçlara sahip toplum öncesi süreçten ilk kez Rousseau bahseder. *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine* çalışmasında Rousseau, iki tür eşitsizlik olduğunu vurgular: *Doğal-fizik ve manevi-politik*. “İnsan türünde iki tür eşitsizlik görüyorum. Biri, doğa tarafından meydana getirildiği ve yaş, sağlık, bedendeki güçler ve zekâ ya da ruh nitelikleri arasındaki farklardan oluştuğu için buna doğal ya da fizik eşitsizlik diyorum. Öteki bir çeşit uzlaşmaya dayandığı ve insanların onaması ile kurulmuş ya da hiç değilse onlarca kabul edilmiş olduğu için buna manevi veya politik eşitsizlik adı verilebilir. Bu ikincisi kimilerinin başkalarının zararına yararlandığı, örneğin onlardan daha zengin, daha itibarlı olmak ya da onlara boyun eğdirmiş olmak gibi ayrıcalıklardan ibarettir” (Rousseau: 2013: 87).

Ona göre doğadaki sınırlı ilişkiler ve bireylerin birbirlerinde uzak olmaları nedeniyle bireyler sosyalleşme ihtiyacı duymaz, bu da bireyler arasındaki bağımlılık ilişkisini ortadan kaldırır. Doğa durumu olarak tanımladığı bu durumda bireyler özgür ve mutludur. Ancak zamanla doğal afetler bu doğal durumu bozduğundan

bireylerin birbirleriyle daha yakın ve bağımlı ilişkiler kurmasına sebep olmuştur. “İnsanlar toplumsal ilişkiler kurdular, özel mülkiyeti keşfettiler, mülk sahibi oldular, rekabete girdiler, mülk sahibi olanlar diğerlerini sömürdü, kıskançlık ve haset gibi duygularla tanıştılar, kavgalar ve savaşlar başlattılar ve farklı biçimlerde modern dünyayı yarattılar” (Turner vd. 2012: 340) Doğal durumun yarattığı doğal kontrol mekanizmasının ortadan kalkması Rousseau için sürekli arzu ve istekleri peşinde koşan bireyi kontrol edecek yeni bir mekanizmanın doğmasını zorunlu kılmıştır. Rousseau bunu “genel irade” olarak tanımlar. Genel irade sayesinde bireyler, kendi iradelerini bir üst irade olan genel iradeye teslim ve feda ederek yeni bir düzen kurabilmiştir. Bu sayede bireyler doğal duruma yakın bir yaşam sürdürebilecektir. Rousseau’ya göre genel iradeye ulaşmanın üç yolu vardır: Bunlar, “ (1) Hristiyanlık gibi öte-dünyacı dinlerin ortadan kaldırılıp onların yerine üstün varlık olarak genel iradeyi içeren bir ‘sivil din’ kurulması; (2) aile tarafından sosyalleştirilmenin kaldırılıp yerine tüm gençlerin genel irade içinde (varsayım gereği okullar aracılığıyla) ortaklaşa sosyalleştirilmesinin geçirilmesi ve (3) genel iradeye vücut kazandıran güçlü bir devletin yaratılması ve bununla bağlantılı olarak genel iradenin gücünü saptıran ve insanlar arasında kişisel çıkar ve potansiyel fikir ayrılığı uçurumları yaratan gruplar, organizasyonlar ve diğer küçük ilişkilerin ortadan kaldırılması” (Turner vd. 2012: 341). Burada devlete yaptığı vurgu önem kazanmaktadır. Nitekim genel iradede kastettiği devletin varlığı, toplumsal düzeni sağlayacak yegâne güçtür ancak bu devletin sınırsız bir güçle donanmış olması Durkheim için ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Durkheim bunu meslek örgütlenmeleri ile dengelemeye çalışır.

2.2.3. Auguste Comte

Şüphesiz Comte, sosyolojinin kuruluşundan günümüze önemini kaybetmeden gelen kurucu babalardandır. Etkisi Durkheim’den Parsons’a ve dahi günümüze kadar devam etmiştir. Özellikle pozitivistin kurucusu oluşu ona ayrı bir önem kazandırmaktadır. “Pozitivizm, somut olgu ve nesneleri inceleme alanına dâhil eden, soyut ve metafizik meseleleri ise bilimsel alanın dışında değerlendiren bir paradigmadır” (Yücedağ, 2020: 57). “Pozitivizm, bütün gerçekliği olgusal gerçeklik kategorisi ile sınırlayan, epistemolojik düzeyde ise gerçek bilginin ancak duyuru

organları vasıtasıyla elde edilebileceğini kabul ederek sezgi, ilham, metafizik gibi olgusal temele dayanmayan bilgi yollarını kapatarak kabul etmeyen bir yaklaşımdır.” (Hira, 2000: 84). Comte, doğa bilimlerinin yöntem ve tekniklerinin aynı zamanda sosyal bilimlere de uygulanabileceği düşüncesini ortaya atarak, sosyal bilimlerin ve sosyolojinin adeta bir doğa bilim gibi ele alınmasını sağlamıştır. Deney, gözlem, tarihsel gözlem ve karşılaştırma aracılığıyla toplumlarında anlaşılabileceğini savunmuştur. Comte, dört temel ilke belirler: “(1) toplumsal dünyanın insan duyumlarıyla ‘gözlem’i; (2) ‘deney’; (3) ‘tarihsel gözlem’: burada toplumun doğasındaki –özellikle toplumsal düşüncelerin doğasındaki- düzenli değişme örüntülerine bakılabilir; ve (4) ‘karşılaştırma’: insan ve hayvan toplumları, bir arada bulunan insan toplumları ve aynı toplumun farklı unsurları özel değişkenlerin etkilerini soyutlayıcı bir gözle karşılaştırılır. Durkheim sosyolojisinde bu yöntemlerin tümünü kullanmak zorundaydı ve bu yüzden, Comte’un metodolojik yaklaşımının Durkheim’in metodolojisini etkilediği kesin görünmektedir” (Tatlıcan, 2011: 52-53).

Comte da diğer düşünürler gibi toplumsal düzenin yasalarını ortaya koymaya çalışırken, üç tür toplum tasavvuru geliştirmiştir: Teolojik, metafizik ve pozitif. Aşağıdaki gibi tablolaştırabiliriz:

Tablo 1

Evreler			
Sistem	Teolojik	Metafizik	Pozitivist
1. Kültürel (ahlaki) sistem			
a. Düşüncelerin doğası	Düşünceler empirik olmayan güçler, ruhlar ve doğaüstü varlıklara odaklanır.	Düşünceler fenomenlerin özlerine ve doğaüstüne atıfları redde odaklanır.	Düşünceler gözlemlerden hareketle geliştirilir ve bilimsel yönetime tabidir; somut olguların gözlemine dayanmayan spekülasyonlar reddedilir.
b. Manevi liderler	Rahipler	Filozoflar	Bilim adamları
2. Yapısal (dünyevi) sistemler			
a. En fazla öne çıkan birimler	Akrabalık	Devlet	Sanayi
b. Bütünleşmenin Temeli	Küçük gruplara ve dinsel inanca bağlılık; dine bağlılığı sürdürmek için zor kullanma	Devlet, ordu ve hukuk tarafından kontrol	Karşılıklı bağımlılık; işlevlerin devlet ve genel ruh tarafından koordinasyonu

Kaynak: Jonathan Turner vd.; *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, Çev. Ümit Tatlıcan, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2012, s. 48)

Teolojik aşamada küçük gruplara ve dinsel inanca olan bağlılık, toplumsal alanda liderlikte de kendini din adamları üzerinden gösterir. Akrabalık ilişkileri ön plandadır. Metafizik aşamada filozoflar ön plandayken devletin ve buna bağlı olarak yasal düzenlemelerin öne çıktığını görmekteyiz. Pozitif aşamada ise sanayinin geliştiğini, karşılıklı bağımlılığın arttığını ve bilim insanlarının önem kazandığını söylemek mümkündür.

Comte, toplumu doğal bir organizmaya benzettiğinden toplumun yasalarının da doğa yasalarına benzediğini ileri sürer. Tıpkı canlı bir organizma gibi ele alınan toplum basitten karmaşığa doğru ilerler. Comte toplumu, *sosyal statik* ve *sosyal*

dinamik olarak iki kısımda inceler. Sosyal statikle, toplumsal yapının değişmeyen ve düzen endeksli yönüne odaklanan Comte, sosyal dinamik ile de değişim ve dönüşümü anlamayı esas alır.

2.2.4. Herbert Spencer

Spencer, sosyal Darwinist olarak bilinir. Nasıl ki doğada en güçlü olan yaşamaya devam edebiliyorsa toplumsal alanda da aynı kural geçerlidir. Comte'un organik analogisini benimseyerek doğada geçerli yasaların toplum için de geçerli olması gerektiğini savunur. “Spencer, biyoloji-sosyoloji ve organizma-toplum arasında bir benzerlik kurar ve toplumu bir organizma olarak kabul eder. Ona göre biyolojide nasıl ki bir beden organlara sahip ve bu organlar bir ahenk içinde bedenin devamlılığına katkıda bulunuyorsa, toplum da bir beden gibi organlardan-kurumlardan oluşmakta ve bu organlar-kurumlar arasında bir ahenk olmak zorundadır” (Yücedağ, 2020: 59). Bu ahenk sayesinde ancak toplum var olmaya devam edebilir. Bedende organlar arasındaki benzerlik toplumsal sistemde de vardır. Ona göre sistemin parçalarının işlevi, toplumun ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Evrimle nasıl basitten karmaşığa doğru ilerleme eğilimi gösteriliyorsa toplumlar da basit toplumlardan daha karmaşık toplumlara doğru evrilmektedir. Spencer'ın toplum sınıflamasına baktığımızda *askeri toplumlardan endüstriyel toplumlara* doğru bir ilerlemenin olduğunu görmekteyiz. Savaşçı askeri toplumlardan endüstrinin ve savaşların azaldığı, arkadaşlık ve uzmanlaşmanın arttığı bir topluma evrimin olduğunu savunmuştur.

III. BÖLÜM

3.1 DURKHEIM'A GÖRE SOSYOLOJİNİN KONUSU VE YÖNTEMİ

Durkheim; metodolojik olarak Comte, Tocqueville ve Montesquieu'den faydalanmış, toplumun doğa bilimlerindeki gibi incelenmesi, verilere dayanması gerektiğini savunmuş, çalışmalarında tarihsel karşılaştırmalı ve deneysel gözlemi kullanmıştır. Durkheim, neredeyse tüm çalışmalarında sosyolojinin diğer sosyal ve doğa bilim dallarından farklı bir araştırma konusuna sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu amaçla, sosyoloji ile psikoloji ve felsefe arasına mesafe koymaya çalışmıştır. Araştırma nesnesinin farklılığına yaptığı vurguyla sosyolojiye has bir alan belirlemeye gayret göstermiştir. Çünkü Durkheim'a göre "bir disiplinden ancak belirli bir araştırma alanı varsa bilim olarak bahsedilebilir" (Durkheim, 2019a: 21). Sosyolojinin olgu tanımının kendine özgü olması gerektiğine dair vurgusu, sosyolojiyle psikoloji arasındaki ayrımı daha da netleştirmektedir. Ancak o da birçok çağdaşı gibi sosyal bilimin de yine doğa bilimine dayanması gerektiğini, hatta doğa bilimlerin sosyal bilimleri de içine alacak kadar genişlemesi gerektiğini ısrarla vurgular: "Dolayısıyla, bu yeni bilimin temelinin mümkün olması için doğa yasaları kavramının insanla ilgili olguları da içerecek biçimde genişletilmesi gerekir" (Durkheim ve Fauconnet, 2017: 30). Baert'in de ifade ettiği gibi Durkheim, *metodolojik natüralizm* inşa etmeye çalışır: "Bu felsefi konuma göre, doğa bilimlerinde uygulanan metodolojik kurallar sosyal bilimlerde de kullanılabilir ve kullanılması gerekir. Bu natüralist proje bazı ön-kabullere dayanır. Örneğin, tüm doğa bilimlerinin değilse de, çoğunun kabaca benzer bir mantığa veya prosedürlere göre işlediği ve doğa bilimlerindeki bütün disiplinler arasında metodolojik birlik olduğu varsayılır" (Baert, 2010: 22). Comte ve Montesquieu gibi sosyolojinin doğa bilimlerinin yasalarını kullanacağını, daha sonra da kendi yasalarına sahip olacağını öne sürmüştür. Buradan hareketle sosyolojinin konusu olarak belirlediği fenomenler yani 'şey'lerdir. "Sosyoloji, belirli bir fenomenler kategorisi oluşturan toplumsal olguları içermektedir" (Durkheim, 2004: 62). Tüm bu toplumu anlama gayreti her tür öznel tanımlama biçimlerinden azade hale getirilmeli ve tüm öznel deneyimler araştırma alanı dışında tutulmalıdır. Bu amaçla da "sosyoloğun, araştırmasının

konusunu tanımlarken yararlandığı dışa dönük özellikler mümkün olduğunca öznellikten uzak, nesnel olmalıdır" (Durkheim, 2004: 116). Ancak bu sayede tarafsız, güvenilir ve nesnel bir araştırma mümkün olacaktır.

Durkheim'a göre "sosyolojinin özel alanı, gerçeklik düzeylerini belirleyen 'oluşum doktrini'ne dayanır. Olguların herhangi bir gerçeklik düzeyinde etkileşimi, örgütlenmesi, yapısal ilişkileri ve karşılıklı ilişkileri ve karşılıklı iç bağlantıları, üst seviyede yeni olgu oluşumunun ortaya çıkmasına yol açar; örneğin fizikselden kimyasala, kimyasaldan biyolojik olana, biyolojik olandan psikolojik olana, psikolojik olandan sosyolojik olana gibi..." (Pope, 2008: 78) şeklindedir. Burada bağımsız olan bilim dalları yine de birbirleriyle ilişkili olarak varlık göstermektedir. Buradan hareketle Durkheim'a göre toplum "bağımsız bir parçalar sisteminden oluşan diğer organizmalar gibi işler: ancak ekonomi, aile, yönetim vb.nden oluşan bu parçaları bir arada tutan şey, merkezi bir sinir sistemi değil, temel bir değerler sistemi, yani temel bir ahlaki konsensüs veya kolektif bilince dayanan, normlar adı verilen bir toplumsal klavuzdur" (Slattery, 2011: 34). Ayrıca toplum, "toplumsal olguların toplamı olarak, nesnel, şeylere benzeyen öğeler olarak, her türlü değişme girişimine karşı koyan ve onları kişisel irade gücüyle değiştiren "eylemlerimizi şekillendirmeye zorlayan" kalıplar olarak" tanımlamaktadır (Swingewood, 1998: 129).

Bir toplum analizi disiplini olan sosyoloji, toplumsal alandaki olay ve olguların tasvirinde betimleyici rolü üstlenmiştir. "Sosyoloji kolektif hayatı ilgilendiren bu anatomik olgulara veya oluş biçimlerine kayıtsız kalamaz" (Durkheim, 2004: 64).

Durkheim, toplumu incelerken onun ampirik olgulara dayanan ve bilimsel yöntemlerle ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. "Bilim, şeyleri pratik hayatta kavramamızı sağlayan kavramlara değil, şeyleri oldukları gibi ifade etme özelliğine sahip kavramlara ihtiyaç duyar" (Durkheim, 2004: 115). Toplumun, toplumsal olgulardan oluştuğunu, bu toplumsal olguların ise dışarıdan bireye dayatıldığını ifade eden Durkheim, aynı zamanda toplumsal olguların şeyler gibi ele alınması gerektiğini belirtmiştir.

3.1.1 Toplumsal Olgu Nedir?

Durkheim toplumsal olgu meselesine oldukça önem vermiştir. Daha önce de tartışıldığı gibi sosyolojinin kendine özgü bir alan elde edebilmesine yoğunlaşan Durkheim, bu amaçla sosyolojinin inceleme nesnesinin de kendine özgü olması gerektiğini belirtir. Ona göre sosyoloji toplumsal olguları inceleyen bir bilim dalıdır. Peki nedir bu toplumsal olgu Durkheim'a göre? Toplumsal olgu, toplumda var olan tüm fenomenlerin bir 'şey' olarak ele alınmasını gerektirir. "İlk ve en temel kural toplumsal olguları, 'şeyler' gibi ele almaktır" (Durkheim, 2004: 71). Çünkü "fenomenleri şey gibi ele almak onları birer veri olarak ele almaktır ve bu, bilimin başlangıç noktasını teşkil eder" (Durkheim, 2004: 91). Toplumsal olgular ancak bir şey olarak ele alındığında bilimsel açıdan bir öneme sahip olacaktır. Toplumsal olgular daha önce de değindiğimiz gibi Durkheim sosyolojisinde, sosyolojiyi felsefeden ayırmak için temel önemdedir. "Sosyoloji bilimi somut, sentetikken; diğer bilimler analitik ve soyuttur" (Durkheim ve Fauconnet, 2017: 35). Durkheim'a göre toplumsal olgular birey üzerinde dışsal ve zorlayıcı olma özellikleriyle kendini yüzyıllar geçse de devam ettirir ve bir bireyin isteği karşısında hemen değişebilen bir özellikten uzaktır. "Gerçekten de bir şeyi, nesnel bir olguyu teşhis etmeye yarayan ilk belirti onun basit bir irade kararıyla değişikliğe uğratılmasının mümkün olmamasıdır" (Durkheim, 2004: 93). Bu irade dışında olması, olguların zorlayıcı ve bireyin dışında oluşuna dair önemli bir vurgudur. "Toplumsal olgu olarak nitelendireceğimiz şeyler, bireysel birtakım eğilimler değil kolektif düzeyde ele alınan bir sosyal öbeğin inanç, eğilim ve pratikleridir" (Durkheim, 2004: 57). Toplumsal olguların bu bağlamda birey üzerinde yaptırım gücüne sahip, dışsal ve baskıcı bir güç olduğu söylenebilir. "Toplumsal olgular, bizzat doğaları gereği bireylere egemen olduklarından, bireylerin bilinçlerinin dışında oluşurlar" (Durkheim, 2004: 96).

Durkheim toplumsal olguların esas özelliğinin, olguların *şeyler* olarak ifade edilmesine yönelik olduğunu ileri sürmüştür. Toplumsal olguların bir *şey* olarak ele alınması, onun bilimsel bir yöntemle ele alınmasını gerektirmektedir. Toplumsal olgulara birincil önem verilmesi sonucunda ise toplumsal olgular sosyolojinin çalışma nesnesi haline gelecektir. "Hukukun kurallarını ihlal etmeye kalkarsam bu

hukuk kuralları, benim bu eyleminin gerçekleşmesine engel olmaya dönük bir mekanizmayı işletmeye çalışır" (Durkheim, 2004: 49). Toplum tarafından dışlanacağını, küçük düşürüleceğini, düşünen birey, birçok kural ve norma uyma gerekliliğini kendinde hissetmektedir. Bu olguları şu şekilde açıklamaya çalışır: "Ahlak önceden belirlenmiş bir kurallar bütünüdür. Bu kurallar bir tür biçimsel kalıplara benzemektedirler. Biz de eylemlerimizi o kalıplara göre ayarlarız. Biz bu kuralları eyleme geçtiğimiz anda daha üst düzeydeki ilkelere bakıp oluşturmak durumunda değiliz. Bu kurallar bizden önce mevcut olup, bizim için hazırlanmış gibidirler. Bizimle birlikte yaşar ve bize yardımcı olurlar. Onlar ahlaki gerçeklik denilen şeyin ta kendisidir" (Durkheim, 2016a: 49).

Durkheim'a göre bir şeyin olgu olabilmesi için onun toplumsal olanla ilişkili olması, nerdeyse tüm toplumu etkilemesi gerekir. Ona göre toplumsal "genellikle, toplumda belirli bir yaygınlık gösteren ve toplum için az veya çok bir yararı olan, toplum içinde oluşmuş bütün fenomenleri belirtmek için kullanılmaktadır" (Durkheim, 2004: 47). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* kitabında toplumsal olgu için belirlemiş olduğu dışsallık ve zorlayıcılık özelliğine bir de yaygınlığı ekler. Toplumun tamamında görülen yaygın özellikler de olgunun özelliği sayılır. Durkheim olguları *maddi* ve *manevi* olmak üzere 2 kategoride ele alır. Nüfus, devlet, inanç merkezleri gibi öğeler maddi olgular iken; ahlak, bilinç, kolektif temsiller vs manevi olgulardır. Kendimizi içinde bulduğumuz toplumsal olgular dünyasında bireyin etkisini yadsımayan Durkheim, tek başına bireyin bu olguları yaratmaktan uzak olduğunu da vurgulamaktan geri durmaz. "Toplumsal bir olgunun oluşumu, her ne kadar bizim de birey olarak katkımızı kısmen gerektirse de bu katkımız toplumsal olgunun halihazırdaki doğasını değiştirmekten uzaktır" (Durkheim, 2004: 61).

3.1.2 Toplumsal Olguların Gözlemiyle İlgili Kurallar

Öncelikle Durkheim'a göre toplumsal olguların incelenmesindeki ilk kural bu olguların şeyler gibi ele alınmasıdır. Ardından, toplumsal olguların, gözlemlenmesinde üç temel kural belirler:

1. Tüm peşin hükümler saf dışı bırakılmalıdır. (Durkheim, 2004: 97)

2. “Bir araştırmanın temel konusunu, daha önce bazı ortak dışı dönük özellikleri uyarınca tanımlanmış bir fenomenler grubu teşkil etmelidir ve bu bakımdan da bu tanıma uyan bütün fenomenler araştırmaya istisnasız dahil edilmelidir.” (Durkheim, 2004: 103). Ancak bu sayede, sosyolog araştırma nesnesinin tüm özelliklerini kapsayan bir bakış açısına ulaşabilecek ve gerçekliğe yönelmiş olacaktır.
3. Olguların bireysel görünüşlerinden arındırılmış, ortaya çıktıkları şartlar göz önünde bulundurularak ele alınmalıdır.

Ancak bu sayede bir sosyolog olarak esas bilgiye ulaşmamız mümkündür, zira sosyolog da insan olduğu için araştırma nesnesine yaklaşırken beraber getirmiş olduğu zihinsel kurguları da araştırma alanına taşır. “Dolayısıyla bizim, her şeyden önce, bu tasavvurların etkisinden kendimizi tamamıyla kurtararak yalnızca, toplumsal gerçeklikle ilgili hiçbir şey bilmediğimiz ya da pek az şey bildiğimiz kanısıyla davranmamız” gerekmektedir (Freyer, 2012: 130).

3.1.3 Normal ve Patolojinin Ayrılmasıyla İlgili Kurallar

Durkheim sosyolojisinde normal ve patolojik olanın birbirinden ayrılması oldukça önemli bir yer tutar. Bu amaçla üç kural belirler:

“1) Bir toplumsal olgu, gelişiminin belirli bir evresinde incelenmiş olan verili bir toplum tipi için, bu toplum tipinin ait olduğu türün içindeki aynı evrim safhasında bulunan toplumların genel bir özelliği olarak ortaya çıkıyorsa bu toplumsal olgu normaldir.

2) Toplumsal fenomenin yaygınlığıyla, söz konusu toplum tipindeki kolektif hayatın genel koşullarının ilişkili olduğu gösterilmek suretiyle, birinci kuralda elde edilen sonuç doğrulanabilir.

3) Söz konusu olgu, henüz evrimini tamamlayamamış toplumlara ait bir olguysa, birinci kural vasıtasıyla elde edilen sonucun geçerli olması için bu doğrulamayı yapmak zorunludur” (Durkheim, 2004: 150).

Ancak Durkheim, normal ve patolojik ayrımında patolojik oluşundan şüphe edilmeyen bir alan belirler ki o da suç konusudur. Suç her ne kadar toplumsal alanda arzu edilmeyen bir durum olarak değerlendirilse de Durkheim için toplumda

varlığına ihtiyaç duyulan bir olgudur. Nitekim suç sadece olumsuz özelliklere sahip değildir; fakat aynı zamanda toplum için yararlı özellikleri de bünyesinde taşımaktadır. Suç ve sapma, toplumsal alanda hangi davranışların yapılması ve hangi davranışların yapılmamasını netleştiren bir araç işlevi görür. Aynı zamanda, suçun gruptaki kuralların netleşmesini sağladığını da ileri sürer. Dayanışmayı arttıran suç ve sapma, her toplum için var olabilir ve normaldir. "Suç, yalnızca kimi toplum türlerinde değil, bütün toplum tiplerinde, yani her toplumda gözlemlenebilecek bir olgudur" (Durkheim, 2004: 152). Ancak suçun tüm toplumda istatistiksel olarak normalin dışına çıkması yani normal olarak görülen istatistiklerin üzerine çıkarsa anormal ya da patolojik bir hal alır (Kızılcı, 1994:185). Yani eğer genelse, normal, genel değilse patolojik olarak kabul edilir (Kösemihal, 1971: 42). "Bir toplumsal olgunun normal olup olmadığına, ancak o toplumun gelişiminin hangi evrede olduğuna bakılarak karar verilebilir. Yani bir toplumsal olgunun normal niteliğini hak edip etmediğini anlayabilmek için bu toplumsal olgunun aynı tür içindeki toplumların çoğunda, hangi biçimde görüldüğüne bakmak yetmez; aynı zamanda aynı evrim safhası içindeki toplumlar içinde nasıl bir biçim aldığını da dikkatli bir şekilde gözlemlememiz gerekir" (Durkheim, 2004: 139).

3.1.4 Toplumsal Tiplerin Kurulmasıyla İlgili Kurallar

Durkheim, toplumsal tipleri kurarken nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiği üzerinde durur. Ona göre, incelenen toplumların monografileri çıkartılmalı, ardından ortak olan özellikler belirlenerek benzer özelliklere sahip olanlar sınıflandırılmalıdır. "Sınıflandırmanın göstermesi beklenen işlevi, tekilliklerin oluşturduğu tipleri, sınırsız sayıdaki tekilliklerin yerine koyup bilimsel araştırmayı kolaylaştırmaktır" (Durkheim, 2004: 174). Bunun için de en yalın, sade olan toplumsal birime ulaşılmalıdır. Durkheim için bu birim horde olarak tanımlanan toplumlardır. İlk ve en sade biçim olan hordlar birleşerek farklı özellikte yapılanmalar meydana getirir.

3.1.5 Toplumsal Olguların Açıklanmasıyla İlgili Kurallar

Durkheim'ın sosyoloji için önemini belirleyen özelliklerden biri de olguların nedeni ile işlevini birbirinden ayırmasıdır. Çünkü "bir olgunun faydalarını göstermek

onun kökenini açıklamak anlamına gelmediği gibi onun nasıl olduğunu göstermek de onun ne olduğunu göstermek anlamına gelmez. Bir olgunun ortaya çıkardığı faydalar, bu olguları karakterize eden özgül özelliklerden bazıları olabilir; fakat bu olguları yaratan şey bu faydalar değildir” (Durkheim, 2004: 192). “Bir şeyin faydalarını araştırmak ile nedenlerini araştırmanın iki ayrı araştırma alanı olduğunu açıkça gösteren şey, bir olgunun herhangi bir fayda sağlamadan da var olabilmesi gerçeğidir. Bir olgu, hem hiçbir hayati amaç için kullanılmamış olduğundan, hem de bir kez kullanıldığında tüm faydasını yitirdiği halde onu devam ettiren birtakım alışkanlıkların var olmasından dolayı hiçbir işe yaramadan da toplumda varlığını sürdürebilir” (Durkheim, 2004: 194). Olguların varlık nedenlerine ilişkin tartışmada Durkheim, aynı zamanda bir toplumsal olgunun nedenini yine başka bir toplumsal olguda aramak gerektiğini özellikle vurgular. Bu vurguyla Durkheim toplumsal bir olgunun nedeninin toplumsal olmayan -mesela psikolojik ya da felsefi- bir nedene dayanamayacağını belirtir. Çünkü “bir toplumsal olgunun belirleyici nedenini, bireysel bilinç durumlarında değil, bu toplumsal olguyu önceleyen başka toplumsal olgularda aramak gerekir” (Durkheim, 2004: 222).

3.1.6 Kanıtlamayla İlgili Kurallar

Durkheim’a göre “bir fenomenin, diğer başka bir fenomenin nedeni olduğunu göstermenin tek bir yolu vardır. O da önce, bu iki fenomenin aynı anda var oldukları ve aynı anda var olmadıkları durumları karşılaştırmak ve daha sonra da bu farklı durumlarda bu fenomenlerin gösterecekleri farklılıkları tespit etmek ve sonunda da bu farklılıkların bu iki fenomenin birbirlerine bağlı olduğunu kanıtlayıp kanıtlamadığını araştırmaktır” (Durkheim, 2004: 245). Burada deneyleme yöntemini kullanmanın zorluğu aşikar olduğundan karşılaştırma yöntemine başvurmak kaçınılmaz görünmektedir. Ancak Kızılcıkelik’e göre karşılaştırma yönteminin dört kuralı, toplumsal olguları incelemede aynı gücü ortaya koyamaz: “Kalıntılar yöntemi, olgularını açıklamakta oldukça ilerlemiş bilimler kullanılabilir. Bundan dolayı kuruluş aşamasında bulunan sosyolojinin bu yöntemden yararlanması pek olanaklı değildir. Uygunluk yöntemi, değişim yöntemi de pek kullanılmaz. Çünkü bu yöntemler olguların bir tek yönden uygunluğunu ya da değişimini gösterir. Bundan dolayı toplumsal olguların açıklanmasında bu yöntemler de yetersizdir, bizi yanlış

sonuçlara sürükleyebilir. Geriye bir tek birlikte değişim yöntemi kalıyor. Gerçekten toplumsal olguların incelenmesinde güvenle kullanabileceğimiz biricik yöntem budur” (1994: 189).

3.2. DURKHEIM’IN İNTİHAR ANLAYIŞI

İntihar çalışması, Durkheim sosyolojisinde önemli bir yere sahiptir. Nitekim Durkheim’in salt teorik analizler yapmak yerine adeta teori-pratik ilişkisini de somut bir şekilde kurgulamak çabasında olduğunun göstergesidir. Yönteme dair teorik tartışmalarını *İntihar* çalışmasıyla pratiğe dökmüştür. “*İntihar*’da en bireysel edim olarak ortaya çıkan ve bu yüzden bir toplumsal türde en az düzenlilik sergilemesi beklenen şeye dikkat çekilir ve böylece, intiharın toplumsal bağlara, bu bağların varlığı veya yokluğuna, güçlü ve zayıf olmasına göre değiştiği gösterilmeye çalışılır” (Cuff vd., 2013: 80). Durkheim, kendisine kadar gelen tartışmalarda intiharın sık sık bir psikolojik mesele olarak ele alındığını ifade etmiş ve aslında meselenin bu şekilde değerlendirilmesinin meseleyi basitleştirmek olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü ona göre intihar salt psikolojik etmenlerle açıklanabilecek bir olgu olmanın ötesinde esasında tam da sosyolojinin araştırma meselelerinden biridir. Toplumsal alanda var olan kurumsal yapının, sözgelimi aile, din, evlilik gibi unsurların intihar üzerindeki etkilerinin göz ardı edildiğini savunarak bu unsurları tartışma alanının tam da merkezine çekmeye çalışır. "Durkheim, genel yöntemiyle tutarlı bir biçimde, intiharın, istatistiksel düzenliliklerin çözülmesi ile doğrulanabilecek, bireysel değil toplumsal nedenleri olduğu üzerinde ısrarla durur" (Callinicos, 2013: 211). İntiharın toplumsal yönüne vurgu yaptıktan sonra Durkheim intiharı şu şekilde tanımlar: “Nasıl bir sonuç vereceği bilinen, kurbanın kendisi tarafından gerçekleştirilen, olumlu ya da olumsuz bir edimin dolaysız ya da dolaylı sonucu olan her ölüm edimine intihar denir.” (Durkheim, 2013: 5). İntiharla bireyin toplumsal yaşama karşı bir umutsuzluk haline sahip olduğunu savunur, yani intihar "her şeyden önce artık yaşama önem vermeyen bir adamın umutsuzluğundan doğan bir edimdir" (Durkheim, 2013: 4).

Durkheim intiharı incelerken, bir kişinin intiharı ve davranışının nedenleri üzerine eğilmez, bunu psikolojinin alanı olarak görür. Ona göre intiharı toplumsal bir olgu olarak ele aldığımızda bu davranışın toplumsal izdüşümlerini görebiliriz. İntiharın gerçekleştiği bölgedeki ekonomi, yaş, cinsiyet ve din gibi toplumsal etmenler bu bağlamda hem analiz yapmayı kolaylaştıracak hem de meselenin anlaşılmasını sağlayacaktır. Sözgelimi, bir gruptaki intihar yoğunluğunun diğer

gruplara göre farklılığını ortaya koyan istatistiksel veriler, intiharın toplumsal nedenlerini ve bunda etkili olan kültürel eğilimleri açıklayabilecektir. Durkheim; düşünce sisteminde intihar ile toplumsal patoloji arasında doğrusal bir ilişki kurmuştur. Örneğin Protestanlar arasında intihar, Katoliklere göre daha yüksektir. Katolik ve Protestanlığın dinsel doğasının ve uygulamalarının intiharı etkilediğini öne sürer. Katolikliğin; itaatteki sert mizacını, değişime karşı duyduğu rahatsızlığı gibi özelliklerine karşın, Protestanların daha özgür sorgulama, bireysel düşünceye verdiği önem, dini hiyerarşiye dikkat edilmemesi gibi özelliklerinden doğan bir farklılık olduğunu öne sürmüş ve bu durumun da intihar oranlarını etkilediğini belirtmektedir. Benzer bir durumu Yahudilik üzerine tartışmada da dile getirir: “Topluluğun içinde herkes aynı biçimde düşünüyor, aynı biçimde yaşıyordu. Yaşantının ortaklığı ve herkesin herkes üzerindeki sıkı gözetimi yüzünden bireysel ayrılık diye bir şey hemen hemen kalmamıştı. Yahudi dinsel yönelimi, üzerine yöneltlen hoşgörüsüzlük nedeniyle dışlandığında öteki dinlerden daha güçlü biçimde merkezileşmişti. Bunun sonucu olarak Protestanlıkla ilgili olarak gözlemlediğimize benzer biçimde, aynı nedenden ötürü ve Yahudileri intihara itecek pek çok koşul bulunmasına karşın onlarda intihar eğilimi düşüktür” (Durkheim, 2013: 145-146). Şu halde, dinlerin bireyler üzerindeki uygulamaları -sert ya da yumuşak oluşu- intihar oranlarını da etkilemektedir.

Aynı şekilde aile içi ilişkiler, ekonomik kriz ya da aşırı refah durumları ve akıl sağlığı durumu da intihar oranlarını arttırıp azaltmaktadır. Durkheim’a göre intihar edenlerin oransal olarak çok büyük bir kısmı akıl hastalığı belirtisi gösterirken diğer yandan sağlıklı bireylerin de intihar edebildiğini ileri sürer. Akıl sağlığı ve intihar ilişkisinden sonra ırk ve kalıtımın etkisine bakan Durkheim, bu durumun kalıtsal değil, nesiller boyunca süregelen adeta bir huy olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Genel olarak bakıldığında ise Avrupa topluluklarından Flamanlar ve Anglosaksonlarda aynı kökene bağlı diğer öbeklere göre daha fazla intihar görüldüğünü belirtir.

Kadın ve erkek intihar oranlarına da bakan Durkheim, Fransa ve İtalya özelinde kadın intiharlarının erkeklere oranla çok düşük olduğunu, intiharın cinsiyetle ilgisi olmadığını, bununla ilgili argüman üretmek için yeterli delil ve

istatistiğe sahip olunmadığını göstermeye çalışmaktadır.

Durkheim'a göre intihar üzerinde etkili olan bir diğer önemli neden iklimdir. 18 Avrupa ülkesinde en yüksek intihar mevsiminin yaz ayında gerçekleştiğini ortaya koyar. Sıcak havanın sinir sistemini olumsuz etkilediğini, yaz döneminde artan iş oranlarının aşırı strese sebep olduğunu ve bunun şiddet eğilimini arttırdığını dile getirmiştir. İntiharın en fazla yoğunluk gösterdiği bölgeler olarak da tarım, ticaret ve sanayi merkezleri olan Ruhr, Marsilya ve Paris ve çevresi olarak göstermiştir. Bu durumu da intihar ve öykünme arasında ilişki kurarak ispatlamaya çalışmıştır.

Durkheim, intiharları dört kategoride değerlendirir: Bencil, elcil-özgeci, anomik ve fatalist. Her intihar türünün farklı gerekçelerle gerçekleştiğini ileri sürerken bu intiharların yine toplumsalla ilişkisini öne çıkarır. Durkheim'a göre intiharlar bireyin toplumsal dokuyla bütünleşmesinin doğasına göre iki şekilde sınıflandırılabilir: Aşırı içe yönelme, aşırı dışa yönelme. Çünkü intihar ya içe ya da dışa yönelimin aşırı düzeyde az ve/veya çok olmasından kaynaklanır. Bu intiharlara kısaca bakalım.

3.2.1. Bencil İntihar: Bireyin gruplar veya kollektivitelerle bağları zayıfladığında bireycilik eğilimi oluşur ve bencil intihar ortaya çıkar. Bireylerin toplumsal grupla bütünleşme dereceleri düşük ve grup dayanışması az ise birey daha bağımsız hale gelir ve kendisini ilgilendiren kuralların dışındaki kuralları görmezden gelir. Kuralların yokluğu bireysel egoyu dizginleyecek bir otoriteyi de ortadan kaldıracığından bencil intiharlar artar. Bencil intiharlar, bireyin toplumsal çevresiyle bütünleşememesinden kaynaklanan, toplumsal ilişkilerinin zayıflaması ya da kopması sonucu oluşan intiharlardır. Refah düzeyi yüksek ülkelerde görülen intihar tipi genelde bu türdendir.

3.2.2. Elcil-Özgeci İntihar: Bireylerin bir gruba, o grubun varlığı için intihar edecek derecede bağlı oldukları durumda ortaya çıkan intihar türüdür. Grubun çıkarları şahsi çıkarlardan daha üstündür. Durkheim üç özgeci intihar tipi olduğunu belirtir: *Mecburi özgeci intiharda*, bireyler intihar etmek zorunluluğuyla karşı karşıyadırlar; *seçme hakkı içeren özgeci intiharda*, bireyler intihar etmek zorunda olmamakla birlikte bazı hallerde intihar etmek geleneklere bağlılığı ifade eder; *akut*

özgeci intiharda ise, bireyler kendilerini feda etmenin hazzı için intihar ederler; çünkü kendi hayatlarından vazgeçmenin övgüye değer olduğunu düşünmektedirler (Durkheim, 2013: 216-219). Özgeci ve bencil intihar bireyin kolektiviteyle aşırı veya yetersiz bütünleşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Özgeci intihar daha çok geleneksel toplumlarda görülür, bencil intihar ise daha çok bireysel özgürlüğün yüksek olduğu modern toplumlarda ortaya çıkmaktadır. Özgeci intihar; bencil intiharın aksine toplumla aşırı bütünleşmiş, her toplumsal norma karşı kendini sorumlu hisseden ve bu normlara aşırı bağlı olan kişilerin gerçekleştirdiği intihar tipidir. Daha çok feda etme, kurban olma olarak adlandırılır. Üç örnek üzerinden bu durumu açıklamaya çalışır (Durkheim, 2013: 215):

- Yaşlılığın eşiğine gelmiş ya da hastalığın pençesine düşmüş erkeğin intiharı,
- Kocasının ölümünde kadının intiharı,
- Başkanlarının ölümünde maiyeti ya da hizmetindeki kişilerin intiharı.

Bu intihar biçimlerinin bir sorumluluk bilinci ile yapılması ve toplum tarafından onurlu bir davranış olarak kabul edilmesi önemlidir. Dolayısıyla burada yitip giden bireysellik kişiyi bağlı olduğu grup ya da toplum için özgeci intihara iter. Özgeci intihar tipinin daha ilkel topluluklarda görüldüğünü söyleyen Durkheim, modern toplumda bağların gevşediğini ve bireyselliğin arttığını da ifade etmiştir. Özgeci intihara örnek olarak da askeri intiharları vermiştir.

3.2.3. Anomik İntihar: Durkheim için anomi, yalnızca bir toplumsal düzensizlik analizinden ibaret değildir. Anomi aynı zamanda bireysel davranışın temellerine ilişkin bir açıklamadır da. Bireylerin ekonomi gibi maddi sıkıntıları ve kriz anlarında meydana gelir. Çünkü kriz halleri bireylerde yerleşik olan norm ve değerlerde anlam yitimine neden olur. “Anomi bir düzensizlik durumu, sınırlandırılmamış bireyciliğin gemlenememesi nedeniyle sosyal kontroller ve toplumsal düzenin işlemez hale gelmesidir.” (Slattery, 2014: 36). Normların, değerlerin ve işleyiş usullerinin ortadan kalkmasıyla nasıl davranması gerektiğini bilemeyen birey, kendini bir boşlukta bulur ve kuralsızlık intiharları olarak tanımlanan anomik intihar gerçekleşir.

Durkheim, anomi durumunu toplumsal bir hastalığa benzetir. Neyin doğru ya da neyin yanlış olduğuna dair kurallar sistemi çöktüğünden tam bir belirsizlik hali söz konusudur. Bu belirsizlik haliyle beraber ortaya çıkan anomik intiharlar, bireylerin yaşamlarındaki düzenin bozulması, toplumsal kaos ve devrimler, ekonomik bunalımlar gibi büyük çapta değişim kaynaklı intiharlardır. “Bu, bireysel arzuların artık ortak normlar tarafından düzenlenmediği ve sonuç olarak bireylerin amaçlarının peşinden koşarken ahlaki bir rehberliğin olmadığı bir durumu karakterize eder” (Coser, 2008: 130). Durkheim boşanmış bireylerin gerçekleştirdiği intiharı bu kategoride değerlendirir.

Ekonomi ve intihar arasındaki ilişkiyi ele alan Durkheim, sadece yoksulluğun intihar oranını arttırmadığını, refah dönemlerinde de intiharların yaşandığını iddia etmiştir: “Yoksulluğun insanı intihara karşı korumasının nedeni, onun bir fren görevi yüklenmesindendir. Ne olursa olsun istekler bir dereceye kadar, eldeki olanaklarla baş etmek zorundadır. İnsanın elinde bulunan, eline geçmesini istediğini saptamada az çok belirleyici olur. Şu halde insanın elinde ne kadar az varsa gereksinimlerinin çevre sınırlarını yaymaya doğal eğilimi de o kadar azdır. Maddesel olanakların genel olarak kısıtlı olduğu yerde hiçbir şeyin insanı heveslendirmemesi bir yana, güçsüzlük bizi ılımlı davranmaya zorlarken koşullarımıza alıştıırır.” (Durkheim, 2013: 257-258). Durkheim burada arzuları dizginleyen bir yoksulluğun önemine vurgu yapar. Eğer arzular dizginlenemezse ahlaki bir tehlikenin ortaya çıkacağını düşünmektedir. Buna kanıt olarak da çeşitli mesleklere mensup bireylerdeki intihar oranlarına bakar ve rantla geçinenlerde yüksek intihar oranı tespit eder.

3.2.4. Fatalist-Kaderci-Yazgısal İntihar: Durkheim bu intihar türü üzerinde fazla durmaz ve bu intihar türünü anomik intiharın karşıt kutbu olarak konumlandırır. Toplumsal ilişkilerde bireyler normların, değerlerin ve inançların boyunduruğuna girdiklerinde ve bireysel özgürlüklerinden, karar yetki ve özerkliklerinden mahrum kaldıklarında başvurdukları intihar tipidir. Fatalist intiharlar; bütün değerleri, inançları, karar mekanizmaları elinden alınmış aşırı baskı ve çaresizlik altındaki bireylerin gerçekleştirdiği eylemler olarak tanımlanmıştır. Fatalist intiharı şu şekilde tanımlar Durkheim: “Bu, aşırı düzenlemeden doğan bir tip. Bu yola gidenler, geleceği acımasızca kösteklenmiş, tutkuları baskıcı bir disiplinle gemlenmiş

kişilerdir. Pek genç kocanın, çocuksuz evli kadının intiharı bu tiptendir. Diziyi tamamlamak için dördüncü bir tip intihar da belirlemeliyiz. Fakat bu bugün öyle az önemli ki sözünü ettiklerimiz dışında örnek bulması öyle güç ki üzerinde durmayı yararsız buluyoruz. Bununla birlikte, tarihsel bir önem taşıyabilir. Bazı durumlarda çok sık görülen köle intiharları (...) kısaca maddesel ya da tinsel despotluğun aşırılıklarına yakıştırılabilecek bütün intiharlar bu tipe bağlanamaz mı? Elimizden hiçbir şey gelmeyen kuralın bu kaçınılmaz ve hafifletilemez niteliğini anlatabilmek için, kuralsız (anomique) intiharın zıt konumundaki bu intihara yazgısal intihar (suicide fataliste) diyeceğiz” (Durkheim, 2013: 284).

Durkheim’ın üzerinde durduğu diğer bir konu ise intihar biçimleridir. Öyle ki belirli toplumlar belirli bir intihar biçimlerinde ısrar etmektedir: “Ölüm aracını seçmesini sağlayan ana etmen öncelikle gelenek ve göreneklerdir. Kişi hep ters bir etmen çıkmadıkça en az direnç gösteren çizgiyi izleyerek kendine en yakın, gündelik yaşamınca sağlanan yok etme aracını kullanma eğiliminde oluyor. Örneğin büyük kentlerde kendini yüksek bir yerden atarak intihar edenlerin kırsal kesimde bunu yapanlara göre daha çok olması, kentteki binaların köydekinden yüksek olması ile açıklanır. Keza topraklarımızda demir yolu hatlar çoğaldıkça kendini trenin altına atarak yaşamına son verme de yayılıyor. Kısaca, çeşitli intihar uygulamalarının toplam içindeki payı kısmen sanayi düzenini, en yaygın mimari biçimlerini, bilimsel bilginin düzeyini vb. gösterir. Elektrik gücünün kullanımı arttıkça elektriksel yöntemler yardımıyla yaşamına son vermeler de daha sık görülecektir.” (Durkheim, 2013: 303). Bu inceleme ile beraber biçim üzerinde de bir toplumsal etkinin olduğunu söylemek mümkündür.

Özetle, intihar çalışmasını tablo halinde şu şekilde açıklayabiliriz:

Tablo 2

	<i>Toplumsal Bütünleşme</i>	<i>Düzenleyici Kurallar</i>
<i>Yetersiz</i>	<i>Bencil</i>	<i>Kuralsız</i>
<i>Aşırı</i>	<i>Özgeci</i>	<i>Yazgısal</i>

(Kaynak: Serge Paugam, “Önsöz: İntihar Karşısında Toplumbilimci”, *İntihar* (iç.), Emile Durkheim, Çev. Z. Zühre İlkelen, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013, s. XXIII).

3.3. DURKHEIM'IN TOPLUMSAL İŞBÖLÜMÜ ANLAYIŞI

Durkheim, *Toplumsal İşbölümü* çalışmasının yapılma nedenini eserinde şu şekilde anlatır: “Bu çalışmanın yapılmasına yol açan sorun ise bireysel kişiliği ile toplumsal dayanışma arasındaki bağ ve ilişkilerin saptanması konusudur. Nasıl oluyor da birey bir yandan daha özerk olurken öte yandan topluma daha çok bağımlı duruma geliyor? Nasıl aynı zamanda hem daha çok bireyleşiyor hem de daha çok dayanışma içine giriyor. Çünkü birbiriyle çelişir görülen bu iki devinimin birbirini izlediği çok açıktır. İşte ortaya attığımız soru budur. Kanımızca görünüşteki bu çelişkiye yol açan şey, işbölümünün her gün daha büyük ölçülerdeki gelişmesinin sonucu olarak, toplumsal dayanışmanın biçim değiştirmesidir. İşte işbölümünü incelememize konu almamızın nedeni budur” (Durkheim, 2006a: 61). Bu alıntıda da görüldüğü üzere Durkheim, ‘toplumsal düzen’ tabiri yerine ‘toplumsal dayanışma’ tabirini kullanır. Dolayısıyla Durkheim’ın problemi toplumsal dayanışmanın nasıl sağlanacağı olmuştur. Durkheim özellikle bu dayanışmanın toplumun kaos, çatışma, savaş ve kriz gibi durumlarında nasıl sağlanacağı üzerine yoğunlaşmıştır. Durkheim bu soruya, “işbölümünün giderek gelişmesi sonucunda toplumsal dayanışmanın dönüşüme uğramasında yattığı” cevabını vermiştir (Slattery, 2014: 114).

Durkheim, toplumsal işbölümünü nesnel bir olgu olarak ele alır ve işbölümünün nedenlerine yönelir. Ona göre, “işbölümünün temel nedenleri mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya doğru yönelten güçler, artan nüfusun ahlaki dinamik yoğunluk boyutları olarak adlandırdığı faktörlerdir. Nüfusun artmasıyla toplumsal farklılıklar artar; farklı kökenlerden ve farklı değerler, beceriler ve inançlara sahip insanlar hayatta kalma mücadelelerinde birbirleriyle karşı karşıya kalırlar” (Goodwin ve Scimecca, 2015: 157). Bu karşılaşmada bireyler arasındaki mücadelenin toplumu yıkmasını engellemesi için toplumsal olguların varlığı önemli bir yer tutar. “İşbölümünün toplumsal dayanışmanın tek değilse bile en azından ana kaynağı olduğunu düşünmek çok yerinde olur” (Durkheim, 2006: 89). İşbölümüne hayati bir rol veren Durkheim toplumsal dayanışmayı bir toplumsal olgu olarak görmenin yanında fiziksel ve ruhsal olarak organizmamızda da yer edindiğinden bahseder. İşbölümü, “yapabileceği ekonomik hizmetler, yol açtığı ahlaki etki yanında pek küçük kalır; gerçek büyük işlevi ise iki ya da daha çok kişi arasında bir

dayanışma duygusu uyandırmaktır” (Durkheim, 2006: 82-83). Çünkü, “işbölümünün en belirgin etkisi, bölünmeye uğrayan işlevlerin verimliliğinin artması olmayıp onları dayanışma içine sokmasıdır” (Durkheim, 2006: 87).

Daha sonrasında ise toplumsal dayanışmayı kategorize ederek negatif ve pozitif dayanışma, daha sonra ise pozitif dayanışmayı da mekanik ve organik dayanışma olarak ayırır. Negatif dayanışmayı kişiler ve eşya arasındaki aynı hukuka bağlı ilişkilere benzetir. Eşya ve kişi arasında bağlayıcı tek yaptırım aynı haklardan doğan yaptırım olduğu için bu durumun dayanışmacı bir yapısı yoktur. Negatif dayanışma Durkheim’a göre toplumları birbirine bağlamak yerine onları birbirinin alanından çıkarmaktır. Toplumların birbirinden kopmalarına sebep olduğu için bu dayanışmayı negatif dayanışma olarak yorumlar. Burada eşya ve insanın birbirine bağlanımı söz konusudur. “Kişileri birbirlerine değil, eşyayı kişilere doğrudan doğruya bağlamaktadır. Gerektiğinde kişi, bir aynı hakkını sanki dünyada tek başına yaşıyormuşçasına başka insanları dışlayarak kullanabilir. Bundan dolayı, eşya topluma yalnızca kişiler aracılığıyla katıldığı için bu katılmadan doğan dayanışma tümünden negatif bir dayanışmadır. Birey istençlerinin ortaklaşa amaçlara doğru hareket etmesini değil, yalnızca eşyanın istençler doğrultusunda düzenli olarak hareket etmesini sağlamaktadır” (Durkheim, 2006: 149).

Durkheim, pozitif dayanışmada ise iki özellikten bahseder: “Bunlardan birincisi bireyi doğrudan doğruya, hiçbir aracı olmaksızın topluma bağlıyor. İkincisinde ise birey, toplumu oluşturan parçalara bağımlı olduğu için topluma bağlanıyor” (Durkheim, 2006: 161-162)

3.3.1. Mekanik Dayanışma ve Özellikleri

Durkheim ilk çalışması olan *Toplumsal İşbölümü* (1893) eserinde toplumsal dayanışma üzerinde ayrıntılı bir biçimde durur. Toplumu ikiye ayırarak analiz eden Durkheim’a göre bu toplum türleri *mekanik* ve *organik* dayanışmalı toplumlardır.

Mekanik dayanışma, geleneksel ve basit toplumsal yapılardan oluşan, bireylerin birbirlerine benzedikleri, akrabalık ve aile ilişkilerinin güçlü olduğu bir toplumdur. Benzeşmeye dayalı bir toplum tipi olan mekanik dayanışma biçimi “bir toplumda egemen olduğu zaman bireyler birbirlerinden pek az farklıdır. Aynı

topluluğun üyeleri aynı duyguları hissettikleri, aynı değerlere katıldıkları, aynı kutsala inandıkları için birbirlerine benzerler. Bireyler henüz farklılaşmadığı için toplum tutarlıdır” (Aron, 2004: 256). Bireysel farklılıkların azlığına karşın kolektif bilinç oldukça güçlü ve hâkimdir. Basit bir işbölümü vardır ve herkes birbiriyle neredeyse aynı işleri yapar. Durkheim mekanik toplumlarda dayanışmayı sağlayan kolektif bilinç olduğunu dolayısıyla gücün aile ve kilise de toplandığını belirtir. Mekanik toplumlarda cezalandırıcı hukuk kuralları hâkim kolektif bilincin etkisiyle toplumdaki tüm sapmalar şiddetle ve kolektif olarak cezalandırılır.

Durkheim’a göre birinci dayanışma türü mekanik dayanışma, ilk yerli halklardan beri var olan insanların birbirlerine olan benzerliklerinden oluşan dayanışma türüdür. “Çok az uzmanlaşma vardır; insan bireyler kendine yetme temelinde benzer etkinliklere katılırlar. Kendine-yetme toplum içinde çok az karşılıklı bağımlılık olduğu anlamına gelir; toplumun tek bir parçası –bir birey veya aile- grubun süregelen varlığı için önemli veya temeldir. Böyle bir grubun dayanışması karşılıklı bağımlılıktan değil *benzerlikten* kaynaklanır; üyeler birliğin bağlarını hissederler, çünkü onların aile örüntüleri ve bakış açıları büyük ölçüde benzer” (Cuff vd., 2013: 77). Hayatın homojenliği bireysel bakış ve düşüncü imkânsız kılar. Dini inançlarını bile diğer bireylerden öğrenir ve harfiyen buna uyarlar. Durkheim yerli halklar ve klanlar arasındaki bu benzerlikleri eğer ki bir klanın üyelerinden birini görmüşseniz bütün klanı görmüşsünüz demektedir. Çünkü klanların fiziki yapıları, duygu ve düşünceleri birbirinin aynıdır. Bu mekanik dayanışmacı toplumlarda ortak bilinç kavramı o toplumu anlatmak için kullanılan en önemli kavramlardan biridir. Ortak bilinç, “bir toplumu oluşturan üyelerin ortalamasında yaşayan inanç ve duyguların tümü, kendine özgü yaşamı olan belli bir dizge oluşturur; buna *ortak bilinç* denilebilir. Kuşkusuz onun tek bir organı yoktur; tanımı gereği, toplumun her yanında yaygın, dağılmış durumda bulunur” (Durkheim, 2006: 109-110). Mekanik dayanışmanın olduğu toplumlar ortak bilinç ile hareket eden ortak bilince yapılan her türlü suçun ceza hukukunda *bastırıcı hukuk sistemi* içerisinde yer aldığı cezalardır. Mekanik dayanışmacı toplumlarda örgütlenme ortaklaşa olduğu için *ortak inanç ve duyguların tümü kolektif tipi* oluşturur. Bu tür dayanışmanın olduğu toplumlarda suç ya toplumun üyeleri arasında bastırılmakta ya

da ağır cezalar ile suçun yaptırımı ağırlaştırılmaktadır. Mekanik dayanışmacı toplumlarda cezalar genellikle geleneksel yapıya uygun olarak dine bağlı nitelikte verilen cezalardır. En büyük suç dine karşı işlenen suç olarak görülür.

Mekanik dayanışmacı toplumlardan söz ederken *daha çok incitilen duyguların toplumda yarattığı mekanik tepkiden ve bu tepkinin o duyguların korunması açısından sağladığı yarardan* bahseder. Durkheim mekanik dayanışmanın daha çok gelişmemiş geleneksel toplumlarda var olduğundan bahsederek Batı toplumunun gelişmişlik düzeyini ön plana çıkarmaktadır. Geleneksel toplumlarla arasındaki bağın organik dayanışmalı toplumlara nazaran daha sıkı bir bağ olduğunu kabul etse de sanki geleneksel toplumlar arasındaki bağ daha zayıfmış gibi bir izlenim de yaratmaktadır. Örneğin; mekanik dayanışmacı toplumlarda bir kişinin başkana başkaldırması sanki bütün toplumun dağılmasındaki sebep gibi gösterilmiştir. Mekanik dayanışmacı toplumda birey özgürleşemez demektedir. Bireyin toplumla bir olduğu elcil bir tip olduğundan bahseder hatta intihar tipi olarak da elcil tipi ele alır. Durkheim'ın gözünde mekanik dayanışmacı toplum evrimleşmek durumundadır batılı toplumla aynı düzeye gelmeden toplumsal bir düzen kurulamaz. Fakat bana göre bu eksik ve batılı toplumları öven diğer toplumları ise geride bırakan bir görüştür.

3. 3. 2. Organik Dayanışma ve Özellikleri

Organik dayanışmada Durkheim aslında biyolojik bir analogiden hareket eder. Organik kavramı, biyolojik bir kavram olmakla beraber Durkheim bu kavramı dayanışmanın farklı bir türünü ortaya koymak için kullanır. Organizma; kalp, akciğer ve mide gibi farklı organlardan oluşur ve bu organlar kendi içlerinde bağımsız olmakla birlikte organizmanın varlığını devam ettirmek adına birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Örneğin, kalbin kan pompalamayı durdurması diğer organların da çalışamaz hale gelmesine neden olacaktır. Buna benzer şekilde, “büyük ölçüde uzmanlaşmış kompleks bir toplumda karşılıklı bağımlılık vardır; bir bireyin sadece bir alanda uzmanlaşma kapasitesi diğerlerinin kendi hayatlarını sürdürebilmek için gerek duydukları –tamamlayıcı- işleri yapmalarına bağlıdır. Örneğin, biri tıp hizmeti sunarken bir başkasının besin üretmesi gerekir; birinin besin üretmesi diğerlerinin elbise üretmesine bağlıdır. (...) Sonuç olarak, bir toplumun üyelerini bir arada tutan

şey birbirlerine karşılıklı ihtiyaç duymalarıdır.” (Cuff vd. 2013: 78-79). Organik dayanışma ise mekaniğin tam tersine modernleşmeye başladıkça bulundukları toplumlar dar gelmeye başlar. Bu sebeple toplumsal hareketlilik artar. Toplumlar artık homojenlikten çıkıp heterojenliğe dönüşmeye başlar. Kolektif bilinç yok denilecek kadar azaldı. Bu sebeple bireysel farklılıklar oldukça artar. Toplumsal ilişkiler samimilikten çıkıp resmiyete dönüşür ve oldukça azalır. Bireysel çıkar ilişkileri artar. Esas olan toplum değil birey olur. “Toplumcu sorumluluk yerine bireysel haklar, ortaklaşalık yerine sınıf ve statü farklılıkları geçmeye başlar” (Slattery, 2014: 115). Artık toplumda güç ve otorite mekanikteki gibi ailede ve dini temsil eden kilisede değil, devlette ve hukuktaadır. İşbölümleri ise oldukça karmaşık ve uzmanlaşma esasına dayanırken herkes birbirinden farklı işler yapar. Farklılık esasına dayanan bu toplumda, bireyler birbirinden farklı işleri yaptıkları için birbirlerine de o derecede ihtiyaç duyarlar. Karşılıklı ihtiyaç da toplumsal düzeni yani toplumsal dayanışmayı sağlar. Bu nedenle mekanik dayanışmalı toplumlarda dayanışmayı sağlayan güç kolektif bilinçken organik dayanışmalı toplumda ise uzmanlaşma ön plana çıkar. Sözgelimi, bir öğretmen nasıl ki sağlık alanında karşılaştığı sorunların çözümü için doktorlara ihtiyaç duyuyorsa aynı şekilde doktorlar da eğitim almak ve doktor olabilmek için öğretmene ihtiyaç duymaktadır. Burada Durkheim vurguladığı şey esasında işlevselci bir sosyolojinin varlığıdır. Birbirinden bağımsız ancak bir o kadar da birbirine bağımlı unsurlardan oluşan bir toplumsal yapı. Buradaki tartışma basit bir çıkar ilişkisi değildir, aksine daha kompleks ve toplumu bir arada tutan bir yöne evrilmektedir. “Durkheim'a göre, modern ekonomik toplumların temelini, karşılıklı ekonomik bağımlılığın yanı sıra karşılıklı çıkar, hayatta kalabilmek ve başarı sağlayabilmek için karşılıklılık ve iş birliği oluşturur. Ancak o, ekonomik çıkarıcılığın tek başına uygar toplumları birleştirebileceği ve istikrarlı kılabilceğini öne süren faydacı argümanlara, özellikle Herbert Spencer'ın bu konudaki tezlerine karşı çıkar. Ona göre, çıkarıcılık tek başına toplumsal çatışma ve kargaşa üretecektir. Gelişmiş sanayi toplumlarının sözleşmeleri ve ekonomik mübadelelerinin temelini bazı ahlâk biçimleri, bir güvenlik ve adalet sisteminin üzerine kurulabileceği genel kabul gören ilkeler, normlar ve değerlerle ilişkili bazı ahlâk kuralları oluşturmak zorundadır. İnsanlar özgeci oldukları kadar açgözlü de olabilirler ve toplumun rolü bu insanî özellikleri kendi özel evrimci

gelişim evresine göre mümkün olduğu ölçüde sınırlamaya çalışmaktır.” (Slattery, 2014: 115-116).

Organik dayanışmalı toplumlarda dayanışmayı işbölümü sağlar ve güç, hukuk ve devletin elindedir. Bu toplumlarda suç ceza hukukuna göre belirlenir. Her suçun ceza hukukunda bir karşılığı vardır. Bu cezalar toplumun düzen ve uyum içerisinde yürümesini sağlayan onarıcı yaptırımlı cezalar olarak kendini gösterir. Burada “hukukun rolü, farklılıkları bastırmaktan ziyade, bu farklılıkların sonuçlarını uzlaştırmaktır. Hukuk farklı türden insanların farklı ihtiyaçları, çıkarları ve bakış açılarından kaynaklanan anlaşmazlıklar ve fikir ayrılıklarının topluma vereceği zararı azaltmak zorundadır” (Cuff vd., 2013: 79). İade edici hukukun geçerli olduğu bu toplumda, hukukun gerçekleştirimi daha karmaşık olan ve kolektif bilinci sağlayan devletin yetkisindedir. Devlet, toplumsal düzenin yıkılmasını önleyen ve uzmanlaşan birliklerle kolektif bir ahlaki otoriteyi kontrolle yükümlüdür. Durkheim burada özellikle korporasyonlara ve meslek birliklerine vurgu yapar. Ona göre, bu meslek birlikleri toplumsal alanda ahlaki bir yapının tesisi ve aynı zamanda devletle birey ve toplum arasında bir denge unsuru olmak açısından hayati bir öneme sahiptir. “Durkheim’in düşüncesinde birlikler ve korporasyonların görevi, grupları ortak çıkarlar etrafında bir araya getirmek, profesyonel davranış kuralları geliştirmek ve onları ahlâkî bir yurttaşlık görev ve sorumluluk kuralları aracılığıyla devlet ve kolektif düzene bağlamaktır” (Slattery, 2014: 116-117). Bu sayede meslek birlikleri bir yandan devletin sınırsız güç ve yetkisini dengeleyecek bir yapı oluştururken diğer yandan da bir yurttaşlık ahlaki yaratarak toplumsal dayanışmayı arttırmakta ve bireyin toplumsal düzene katılımını sağlamaktadır. Durkheim bu durumu şöyle açıklar: “Biz, meslek grubunda her şeyden önce bireylerin bencilliklerini sınırlayabilecek, çalışanların yüreklerine daha güçlü bir topluluk dayanışması duygusu koyabilecek, sanayi ve ticaret ilişkilerinde güçlünün haklılığı yasasının bunca kaba biçimde uygulanmasını engelleyebilecek ahlaki bir etki gücü görüyoruz” (Durkheim, 2006a: 31).

Mekanikten organik topluma geçişte toplumlar dinsel ahlaktan aklın hâkim olduğu bir ahlaka ve ailevi toplumsal düzenden de devlet tarafından düzenlenen, yönlendirilen topluma geçilmiştir. Devletin modern toplumda kolektif bilinci

sağlaması, modern yapılarla, modern birimlerle gerçekleşir. Durkheim, organik toplumlardaki modern ahlak ve hukuku toplumsal düzenin en üstü olarak görür. Yani organik toplum gelişmeye dayalı bir etki yaratmıştır. Bu geçişte Durkheim'ın beklentisi krizler, kâbuslar, sıkıntılar ve beraberinde toplumsal düzensizliğin meydana gelmesidir. Hatta Durkheim'ın tabiriyle anomi durumu tehlikesi vardır. Durkheim mekanik toplumlardan organik topluma geçişte bu problemlerin olacağına inanır. “Doğal olarak bu uygulamalar, sanayileşmenin ihtiyaçlarını yansıtan bir şeyden ziyade, eski yönetici sınıfın ekonomik yapı üzerindeki gücünü sürdürmek için dayattığı bir şeydi. Bu durum adaletsiz bir toplumsal eşitsizlikler düzeni yarattı ve böylece toplumsal çatışmanın artmasına ve çoğu on dokuzuncu yüzyıl Avrupa ülkesine benzer devrimlere yol açtı.” (Slattery, 2014: 117-118).

Organik dayanışmalı toplumlarda din; ekonomik, bilimsel ve siyasal işlevlerden arınarak etkisin kaybeder: “Bütün insan ilişkilerinde yer alan Tanrı oradan gittikçe çekiliyor; dünyayı insanlara ve onların kavgalarına bırakıyor” (Durkheim, 2006: 207). Dinin etkisini kaybetmesi yerini toplumsal düzenin hukuk kuralları tarafından gerçekleştirilmesine bırakır. Durkheim her ne kadar dinin etkisini kaybettiğinden bahsetse de dine dayalı ahlaki olgunun insanlar üzerindeki etkisinin devam ettiğini ve ahlaki bilincin toplumsal bir bilinç oluşturduğunu söyler.

Durkheim işbölümünden kaynaklanan sağlıklı işbölümü biçimlerine de vurgu yapar. Bunları *kuraldışı işbölümü*, *zorlamaya dayalı işbölümü* ve *eşgüdüksüz işbölümü* olarak üçe ayırır. *Kural dışı işbölümü*; sanayi veya ticaret yaşamındaki sorunları, emek ile sermaye arasındaki eşitsizliği ifade eder. Bunun toplumsal düzen bozacağından, engellenmesi için devlet veya hükümet gibi bir organizasyonun dengeyi sağlaması gerektiğine işaret eder: “Hükümetin toplumsal ereği, bana göre özellikle düşüncelerin, duyguların ve çıkarların köklü bir dağınıklığa uğraması yönündeki bu yıkılımlı eğilimi yeterince sınırlandırmak ve elden geldiğince engellemektir” (Durkheim, 2006: 411).

Zorlamaya dayalı işbölümünde “bireylerin yetenekleri ile onlara ayrılmış olan etkinlik türü arasındaki ayırım kopuyor ve bu durum bireyleri o işlere zorla bağlıyor bu da eksik ve sorunlu bir dayanışma yaratıyor” (Durkheim, 2006: 429). Durkheim'a göre “örgütlü toplumlar ancak kendini oluşturan bütün bölümleri dayanışma içinde

olursa varlıklarını koruyabilirler, dayanışma ise ancak bu koşulda olanaklıdır” (Durkheim, 2006: 434). Veraset yoluyla zenginleşmiş ve geri kalan halkı kendi himayesi altında çalışmaya mecbur bırakan grupların yarattığı zorunlu işbölümüdür. Durkheim ve Tocqueville bu durumu eleştirir, verasetin kaldırılarak bireylerin eşit bir şekilde yaşama ve işbölümüne katılması gerektiğini savunur.

Eşgüdümsüz işbölümü ise bir iş yerinde veya işletmede bireylere bölünen işler arasındaki uyumun sağlanamaması durumunda ortaya çıkar. Birey bu durumda kendini değersiz hissedeceği için bir anlaşmazlık doğacaktır. Bunun sebebi olarak da yönetici organın iş dağılımını düzensiz yapmasından ve gerekli iş düzenlemesini yapmamasından ileri geldiğini söyler. Yapılması gereken ise fayda getirmeyen işleri sonlandırmak ve işleri herkesin yeterli uğraşı olacak biçimde bölüştürmektir.

Durkheim da karşılaştırma ve tarihsel gözlemi organik ve mekanik toplum incelemelerinde kullanır. Özellikle de birbirinden farklı düşünen insanlar arasında nasıl bir uzlaşım sağlanabileceği meselesine yoğunlaşır ve bu soruna da ‘işbölümü’ cevabını verir. İşbölümü kişilerin ahlaki bağlılığını kuvvetlendirir. Bir görev için var olma güdüsü, kendisine yüklenen edimi gerçekleştirmede yardımcı olur. Durkheim’ın bütüncül işlevselciliği, toplumsal olguların sadece nedenine değil, fakat bu toplumsal olguların bütünleşmedeki işlevine yoğunlaşmasıyla tanımlanabilir. “Durkheim, iş bölümünü analiz ederken, onun asıl nedeni olarak ahlaki ve maddi yoğunluğun artmasını, işlevi olarak da yerine getirdiği toplumsal ihtiyacı, yani, modern sanayi toplumunun toplumsal yapısını bütünleştirmeyi saptıyordu” (Swingewood, 1998: 266).

Toplumlar Comte’la aynı evrimci yaklaşımla mekanik toplumlardan organik toplumlara doğru ilerler. Bu geçişte en fazla vurgu yapmamız gereken kavramlardan biri de dinamik yoğunluktur. İnsan nüfusunun artması ve sosyal ilişkilerin güçlenmesi toplumun hacmini ve yoğunluğunu değiştirir. Dinamik yoğunluk, rekabetin artmasına ve ilkel toplulukların hayatta kalabilmek için mücadele etmesine yol açar. Gruplar ve kabileler kaynak yetersizliğinden dolayı rekabete girerler. Mekanik toplumların organik toplumlara dönüşmesi sonucu ortaya çıkan işbölümü, insanları çatışmaktan ziyade dayanışmaya ve birbirlerini tamamlamaya yönlendirir. “Durkheim; göç, nüfus artışı ve ekonomik yoğunlaşmanın maddi yoğunlukta artışa,

bunun da ayrıca ahlaki veya dinamik yoğunluğa (yani, toplumsal ilişki ve etkileşimde) artışa yol açtığını düşünür” (Turner vd. 2012: 359).

Turner’ın mekanik ve organik dayanışma üzerine tablosu çalışmayı özetlemek açısından önemli bir yere sahiptir (Turner vd. 2012: 358):

Tablo 3

Morfolojik Özellikler (Yapısal)	Mekanik Dayanışma	Organik Dayanışma
1. Büyüklük	Küçük	Büyük
2. Parçaların Miktarı	Az	Birçok
3. Parçaların Doğası	Akrabalık Temelli	Çeşitli: Ekonomik ve idari içeriğin hâkimiyetinde
4. Düzen	Bağımsız, özerk	Karşılıklı ilişkili, karşılıklı bağımlı
5. Karşılıklı İlişkilerin Doğası	Ortak bilince ve cezalandırıcı hukuka tâbi	Alışveriş, sözleşme, normlar- ve iade edici hukuk aracılığıyla birbirine bağlı
Kolektif Bilinç (Kültür)	Mekanik Dayanışma	Organik Dayanışma
1. Hacim	Yüksek	Düşük
2. Yoğunluk	Yüksek	Düşük
3. Belirlenmişlik	Yüksek	Düşük
4. İçerik	Dinsel, kutsal güçlerin buyruklarına bağlılık ve uyum vurgulanır.	Laik, bireysellik vurgulanır.

Kaynak: Jonathan Turner vd., *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, Çev. Ümit Tatlıcan, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2012, s. 358.

Ayrıca Stones da (2008: 81), aşağıdaki tabloda dayanışma türlerini şu şekilde tablolastırmıştır:

Tablo 4

Mekanik Dayanışma			
Aynılıklar Benzerlikler	→	Etkileşim → Güçlü ahlaki kurallar, Somut ortak vicdan, Baskıcı hukuk	→ Bütünleşme
Organik Dayanışma			
Karşılıklı olarak birbirlerini tamamlayıcı farklılıklar (işbölümü)	→	Etkileşim → Zayıf ahlaki kurallar Soyut ortak vicdan Tamir edici hukuk	→ Bütünleşme

Kaynak: Rob Stones, Sosyolojik Düşüncede İz Bırakanlar, Çev. Nihat Erdoğan, Bağlam Yayıncılık, 2008, s. 81.

3.4. DURKHEIM'IN DİN ANLAYIŞI

Durkheim'ın din çalışması, basitçe ilkelden moderne dinin gelişimine odaklanan bir çalışma olmaktan öte, derinlemesine analizler içeren bir çalışmadır. Maddi-olmayan toplumsal olgular sınıflamasına dâhil ettiği dini derinlemesine analiz ederek dinin 'dinamik niteliği'ne ulaşmaya çalışır; yani "o, sadece bireyleri hâkimiyeti altına alma gücüne değil, aynı zamanda onları gündelik yetenek ve kapasitelerinin üzerine çıkarma gücüne de sahiptir" (Tatlıcan, 2011: 75). Turner'a göre Durkheim'ın *Dinsel Hayatın İlkel Biçimleri* çalışması "bir toplumsal bütünleşme araştırmasından fazlasını içerir ve ayrıca insan evrimi üzerine kısa bir gezinti, işlevsel ve nedensel analizler, düşünce ve zihin kategorilerinin kökeni ve temeli hakkında bir bilgi sosyolojisi, inançlar ve değerlerin içselleştirilmesi ve diğer birçok konu üzerine bir çalışmadır. Avustralya kabile hayatı üzerine uzun pasajlar arasında çok sayıda düşünce ortaya atılır ve kitap Durkheim'ın çok kapsamlı ilgilerinin tanığıdır" (Turner vd, 2015: 376). Bu çalışmasında Durkheim, belirli toplum tiplerinin neden bir dine sahip olduğunu ve bunun sosyal sistemlere göre nasıl değiştiğini anlamaya çalışır. "Durkheim'ın zamanında William James gibi Amerikalı pragmatistler dinin salt rasyonalite ve bilimden daha derin bir şey olduğunu ve inanmaktan vazgeçemeyeceğimizi öne sürmekteydi. Durkheim bu muhakeme çizgisinde geçerli bir yan olduğunu düşünür. Ona göre, toplum bilinçli ve rasyonel bir temele dayanmaz ve sadece hatalı bir temele dayansalardı dinler yüzyıllar boyu önemli rol oynayamazlardı. Yine de, Durkheim dini bilimin önüne geçirmez, aksine dini toplumun diğer kısmının temelini oluşturan kuvvetli bir ahlaki güç olarak alan bilimsel bir teori geliştirir. Din ritüeller sayesinde, yani gerçek dünyadaki somut toplumsal etkileşimlerle üretilir" (Collins, 2015: 220). Durkheim, din çalışmasına başlarken dinin ilk formlarına ve ilk toplumlardaki biçimlerine odaklanmanın meseleyi anlamak açısından kolaylık sağlayacağını düşünür. Bu nedenle Avustralya kabilesi olan Aruntalar üzerinden çalışmaya başlar. "Bir nedenle o, dinin temel doğasının ilkel bir ortamda daha modern bir toplumdakine göre çok daha kolay kavranabileceğini düşünür. İlkel toplumlardaki din biçimleri 'tüm çıplaklıklarıyla gösterilebilir' ve 'onları açmak için biraz çaba' yetecektir. İkinci olarak ilkel dinlerin ideolojik sistemleri modern dinlerdekinden daha az gelişmiştir;

sonuç olarak, kafa karışıklığı daha azdır. Üçüncü olarak din modern toplumda farklı biçimler almasına rağmen, ilkel toplumda ‘entelektüel ve ahlaki bir uygunluk’ vardır. Netice olarak, din ilkel toplumda en bozulmamış haliyle incelenebilir” (Tatlıcan, 2011: 76). Yani Durkheim’ın yapmaya çalıştığı şey, ilkel din üzerinden modern toplumlardaki dine ulaşmaya çalışır. Cevabını aradığı soru şudur: Dinin kaynağı nedir? Bu soruya metodoloji kısmında yürüttüğü tartışma üzerinden ulaşmaya çalışır; yani bir toplumsal olgunun nedeninin yine başka bir toplumsal olgu olduğu düşüncesi. Durkheim, bu bakış açısıyla dinin kaynağının yine toplumun kendisi olduğu düşüncesine ulaşır.

Durkheim’a göre, dinin nedeni, insanların bir araya gelerek oluşturdukları en küçük topluluktaki (klan, kabile vs.) toplumsal etkileşimdir. Bireylerin ihtiyaçlarını, eylemlerini ve beklentilerini inançlar temelinde sınırlandırmak ve bireyleri ayin ve törenler aracılığıyla kolektiviteye bağlamak dinin temel işlevidir. Çalışmasında, toplumun kutsallığına vurgu yapmış ve dinin disipline edici, birleştirici, rahatlatıcı ve canlandırıcı olmak üzere dört özelliğini ortaya koymuştur. (Coser, 2008: 136).

Durkheim’ın *Dinin İlkel Biçimleri* eseri, öncelikle ilkel kabile ve toplulukların dine ve dinselliğe olan bakış ve yaşayış tarzlarına yönelmiştir. Durkheim, dinsel olguların özünün kavranabilmesi için ilkel toplumlardaki ilk din biçimlerinin incelenmesi gerektiğini belirtir. Bunu yaparken de içinde bulunan modern dini yapıların özelliklerinin ve kültürel görünüşlerinin bu tartışmaya dâhil edilmemesi gerektiğini söyler. Ona göre din, kutsal şeyler, yani bir inançlar ve pratikler sistemidir (Turner vd., 2012: 376) ve dinin üç temel unsuru vardır: “1-Kutsal inançların oluşumu, 2-İnsanların tapınmalar esnasında organizasyonu ve 3-Kutsal alanın güçlerini temsil eden toteme yönelik törenler ve ayinlerin gerçekleşmesi oluşturur. Durkheim’a göre ilkeller toteme taparken aslında topluma tapınmalarının farkında değillerdir. Toteme tapınmalar, onların etkileşimleri ve klanlar içinde kollektif örgütlenmeleriyle hâsıl olan gücün maddi düzeyde sembolize edilmesinden başka bir şey değildir” (Turner vd., 2012: 377).

Nitekim, "bütün inanç sistemlerinin ve kültürlerin temelinde, zorunlu olarak belli sayıda temel semboller ve ayin uygulama tarzlarının olması gerekir" (Durkheim, 2005: 21). Dini dogma, efsane, tören ve ayinlerin toplamından oluşan

karmaşık bir toplumsal olgu olarak kabul eden Durkheim, dinin karşıladığı ihtiyacın toplumsal olduğunu vurgular (Callinicos, 2013: 217). Bu perspektifte, korunan ve gözetilen şeyler dinsel olarak kabul edilirken, din dışı tabir edilen şeyler toplum tarafından yasaklanmış hal ve durumlar olarak ifade edilmiştir. Dini yaratabilmek için önce kutsalın ve dindışının belirlenmesi gerektiğine inanır. Bu iki kavram birbirini dışlar. Kutsal ne kadar aşkın ise, dindışı o kadar değersizdir. Kutsal olan korku ve gizem yaratmalıdır. Çünkü korku bireylerin otokontrol sağlamalarında en büyük etkenlerden biridir. Ayrıca yalnızca Tanrılar değil, topluma özgü somut ‘şeyler’ de kutsal sayılabilir. “Durkheim, dinsel fenomenlerin, herhangi bir toplumda dünyevi olanın sahası ile kutsal olanın sahası birbirlerinden ayrıldıkları zaman ortaya çıktığını iddia etti. Bir nesne kendi içkinliğinde kutsal ya da dünyevi değildir. Bu nesne, ancak insanların onu işlevsel değerine göre veya onun araçsal değeriyle hiçbir ilişkisi olmayan belirli içsel sıfatlarına göre değerlendirme tercihlerine bağlı olarak kutsal ya da dünyevi olur” (Coser, 2008: 135).

Durkheim; dine ait ritüellerin, pratik ibadetlerle, ayinlerle toplum üzerinde direnç kazandığına inanır. İbadetin temel fonksiyonunun geçmiş ile gelecek arasında bir bağ kurma ve ortak bir bilinç ve ahlak yaratmak olduğunu savunur. Bu ahlaki temelde dinsel törenler bir ritüel olarak ait olduğu toplumda zaman ve mekana göre ilişkilendirilirken her toplumun da dini anlayışı kendi sistemine göre bir sentez içerisinde belirlenmiştir. Callinicos’a göre "dinî ritüeller toplumun üyelerini kolektif kimliklerini ortak bir şekilde pekiştirecekleri bir ortamda bir araya getirmeye yarar" (Callinicos, 2013: 219).

Durkheim dini şu şekilde tanımlar: “Belirli bazı kutsal şeyler bir sistemle birbirlerine düzenli bir biçimde bağlı bulunur ve bu sistem başka bir sisteme indirgenemeyecek olursa, bunları karşılayan inanç törenlerinin hepsi bir din meydana getirir” (Durkheim, 2005: 56). Dinin fonksiyonunu da bütünleşmeye olan etkisiyle ortaya koymaya çalışır: “Din, ayrılmış yasak edilmiş kutsal şeylerle ilgili inanç ve eylemlerin öyle dayanışmalı bir sistemidir ki; bu inanç ve eylemleri kabul edenleri ümmet (eglise) denen ruhî (manevî) bir kamu halinde birleştirir.” (Durkheim, 2005: 65).

Durkheim, din çalışmasında dinlerin nesnel özelliklerini ortaya koyabilmek için en ilkel dine yani totemciliğe ulaşmaya çalışır ve tartışmasını bunun üzerinden yürütür. Totem; bir toplumdaki bitki, hayvan veya başka bir nesnenin kutsal ve bunun belirli bir klanın sembolü olduğuna dair inançtır. Totemcilikteki, inanç, ritüel, ruh, tapınma gibi bir çok kavram ve uygulamanın diğer dini yapılanmalara da teşmil eder. “Durkheim'a göre, toplumu temsil eden toplumsal kurum, dindir. Bütün diğer toplumsal kurumlar hep dinden çıkmıştır. Din kurumu, toplumsal hayatın özetlenmiş yetkin bir örneğidir. Demek din gleri, tinsel (manevî) glerdir, insan gleridir. Ama bu tinsel gler ancak dış nesneler üzerinde saptanarak algı(idrak)landıklarından, dış nesnelerden bazı nitelikler alamadan doğamamışlardır. işte, dinin madd yönü de böyle doğmuştur. Dinin z tinsel olduğuna göre madd yönünden bakıldı mı, dinin ancak yüzeyi kavranabilir. Nasıl ki, bugün bir cismi elektrikleme için, o cismin elektrik kaynağına bağlanması gerekir, bunun gibi bütün dinsel törenler, dinsel eylemler de, dinsel bir değer kazanmak için, tinsel bir güç kaynağına, yani din gücüne bağlanmalıdırlar” (Kösemihal, 1971: 170).Durkheim’a göre Tanrı kavramı, toplumun bireylerin üzerindeki gücünün kavranmasıyla ortaya çıkan bir kavramdır ve aslında bireyler bu güce tapınır: “Onun böylece saygısını kazanan ve tapınmasına konu olan g toplumdur; Tanrılar da bu toplumun doğastleştirilmiş (hypostasie) bir biçiminden başka bir şey değildir. Din kesinlikle, toplumun kendi kendisinin bilincine varışında, kullandığı simgeler düzenidir; toplumsal varlığa özgü düşünüş biçimidir.” (Durkheim, 2013: 361)

3. 5. DURKHEIM’DA KOLEKTİF BİLİNÇ VE AHLAK

Durkheim çalışmalarının temeline ahlakı koyar ve modern toplumun içinde bulunduğu krizi bir ahlak krizi olarak nitelendirir (Tucker, 2002: 123). Ona göre toplum düzenini sağlamak için ahlaki bir yapı oluşturmak hayati önemdedir. Durkheim’ın temel amacı, bilimsel, rasyonel ve laik temellere dayanan bir ahlak yaratmaktır. *Toplumsal İşbölümü* çalışmasına şöyle başlar: “Bu kitap, her şeyden önce, ahlâk olgularının pozitif yöntemleriyle incelenmesi yolunda bir çabadır... Biz ahlâkı bilimden çıkarmak istemiyoruz; ahlâkın bilimini yapmak istiyoruz” (Durkheim, 2006: 55). “Ahlâk kuralları, toplum içinde gelişir ve belirli bir yer ve zamandaki toplumsal koşullarla ilişkilidir. Bu yüzden, ahlaki olguların bilimi, değişen toplum biçimlerinin ahlaki normların karakterindeki değişimleri nasıl etkilediklerini analiz etmeye ve bunları “gözlemeye, betimlemeye ve sınıflandırmaya” çalışır” (Giddens, 2010: 130). Ahlakı tanımlarken ahlakın üç özelliğine vurgu yapar: kurallar, topluma bağlılık ve zorlayıcılık. Ahlakı bir kurallar sistemi olarak gören Durkheim, bu kuralların da otorite ve arzulanırılık özelliklerini öne çıkarır. “Ahlak kuralları otorite gücüne sahiptir; yani, insanlar ona boyun eğmeleri gerektiğini düşünür ve onlara bağlı kalınmasını isterler. Ahlak kuralları bir emirler sistemidir. Ahlak kuralları, ayrıca, belirli bir insan topluluğunun enerjisini yönlendirmesi gereken arzulanır hedefleri belirler. Onlar ikna kurallarından daha fazlasını içerir; onlar iyi ve arzulanır hakkında anlayışlar içerir ve bu yüzden faydacı normlardan kesinlikle ayrı tutulmaları gerekir” (Tatlıcan, 2011: 80). Ayrıca, din, bireyleri daha geniş bir grup-topluma bağlayarak onların daha üst bir organizasyon içinde erimelerini sağlar. Bu organizasyon içinde erimelerinde iradi zorlayıcılık devreye girerek, doğal bir sınırlandırıcılık ortaya çıkar; yani “ahlak, tıpkı fizik dünyanın bireylerin seçenekleri ve eylemlerini kısıtlamasında olduğu gibi doğal bir kısıtlayıcıdır. Aynı şeyler ahlak için de söz konusudur; insanlar kendilerini onun zorlamalarından, yaşantılarının bağlı olduğu fizik ve biyolojik dünyadaki zorlamalardan daha fazla kurtaramazlar” (Tatlıcan, 2011: 81). Durkheim burada esasında otoriteye ciddi şekilde vurgu yapar: “Otorite demek bize egemen olmasına müsaade ettiğimiz her türlü ahlaki gücün üzerimizdeki etkisidir. Bu etki nedeniyle bize söylenenlere uygun davranmaktayız yoksa istenilen şekilde davranmak

hoşumuza gittiği için değil. Otorite bu şekilde davranmamız gerektiğini söylediği ve bu davranışı dayatan bir tür güce sahip olduğu için o şekilde davranıyoruz yoksa doğal ya da sonradan edinmiş olduğumuz iç güçlere boyun eğmek istediğimiz için değil. Kendi rızasıyla boyun eğmek denilen şey budur” (Durkheim, 2016: 52).

Özellikle de laik ahlak anlayışının ilkokul çağındaki çocuklara nasıl aktarılacağı ve öğretmenin buradaki konumuna ilişkin önemli çalışmalar yaparak bunun dönemin hükümeti nezdinde uygulanmasını da sağlamıştır. Her toplumun ahlaklı olduğunu fakat toplumların ahlaklarının aynı olmadığı ve ahlak kurallarının toplumlara göre değiştiğini ifade eder. Diğerlerinin ahlakının sadece Tanrı temelli olduğunu ifade ederek insan ilişkisinin az önemsendiğini ve topluma zarar verdiğini söyler. Onun ahlak anlayışı, çağdaşlarının kültür dedikleri kavramla örtüşmektedir. İnsanların yarattığı ve kullandıkları semboller sistemiyle; özellikle de normlar, değerler ve inançlarla ilgilenmiştir. Durkheim’ın kültürel olguları diğer olgulardan soyutlamaya çalışmasının nedeni, bir ölçüde kolektif bilinç kavramının toplumbilimde parlamasını sağlamaktır. Durkheim’a göre insanlar, kolektif bilincin olduğu kültürde dünyaya gelirler ve bu kültür onların inançlarını ve kalıp değer yargılarını belirler. Toplumsal alanda yeme içme alışkanlıklarından evlenme ve dini ritüellere kadar asgari düzeyde uyulması gereken kurallar önceden belirlenmiştir.

Durkheim, toplumu birbirine bağlı parçalardan oluşan bir bütünlük olarak kurgulamış ve böylelikle de işlevselciliğin temellerini atmıştır. İşlevselcilikte toplum bir sistem olarak görülür. Şu şekilde tanımlanabilir: 1. Toplum kendi başına vardır ve bir araştırma konusudur. Toplumlar insanların, belirli bir seviyede, ustaca düşünen ve davranan özneler olacak şekilde düzenlenirken; sosyolojik bakış açısından, toplumsal kurumlar ve süreçlerin farkında olunmayan sonuçları olarak en iyi şekilde incelenirler. 2. Bireyler sistemle, bilinçlice oluşturulmuş bir yapı olarak değil, toplumsal bir gerçeklik olarak karşı karşıya gelirler. Toplum, kendisini bireylere toplumsal öğrenme (toplumsallaşma) ve toplumsal kontrol şeklinde kabul ettirir. Güdüler ve çıkarlar toplumsallaşma süreci içinde kavranılır. 3. Toplum, kapsamlı bir mantık ya da karakteri sadece kendisini oluşturan bireylere değil, ayrıca kendisini oluşturan toplumsal birimlere ya da alt sistemlere de kabul ettirir. Sistem, oto-yönlendirme kapasitesi varmış ya da tek bir yönetici ilke ile çalışıyormuş gibi

incelenmelidir. Sistem, yönetici ilkedan sapan unsurları kontrol etme, tekrar birleştirme ya da tekrar dengeye getirme gücüne sahiptir. Sistem modelini tekrar kurmada başarısız olunması, sistemin parçalanması ile sonuçlanacaktır. 4. Sistemin unsurları, az ya da çok yerine getirdikleri faaliyetlerde uzmanlaşmıştır. Bu bakımdan diğerlerine bağımlı ve birbirleriyle bağlantılıdır. 5. Ağır basan açıklama biçimi işlevsel karakterdedir. Toplumsal birimlerin yapısı, kapsayıcı (overarching system) sisteme yaptıkları katkının bir sonucudur. 6. Sistem, bir bütün olarak parçalarının toplamına ve özellikle de tek tek üyelerin eylemlerine indirgenemez. Sistem kuramları, yöntembilimsel bütüncülüğü yöntembilimsel bireyciliğe karşı öne çıkarır - toplumsal sistemlerin kendi yapısal bütünlükleri içerisinde kavranması gerektiğini öne sürer. Eğer bireysel faaliyetlere ayrılırlarsa temel niteliklerinden birçoğu kaybolur. Bu, sistem kuramlarının, küçük-grup davranışları ve kişiler arası etkileşimden ziyade; ulusal toplumlar, dinler, siyasi sistemler ve karmaşık örgütler gibi büyük ölçekli toplumsal olguların yapısına yoğunlaştığı anlamına gelmektedir (Waters, 2008: 201-202).

Bireyi toplumu oluşturan bir unsur olarak görse de değişimi yaratan olarak görmez, birey sadece daha genel anlamda toplumu yaratan basit bir unsurdur. “Toplum, bireysel tabiatı bu şekilde besleyip zenginleştirirken kaçınılmaz olarak ve aynı nedenle onu kendisine tabi kılmaya da yönelir. Çünkü topluluk, parçalardan öylesine üstün bir manevi güçtür ki zorunlu olarak parçaları kendisine bağımlı kılma eğilimine girer. Parçalar da onun bağımlılığına girmekten kurtulamazlar” (Durkheim, 2006b: 111). Buradaki parçalardan kastı ise toplumdaki yapılar, kurumlar ve sistemi oluşturan unsurlardır. Toplumu oluşturan unsurlar arasındaki denge ve ahenge yönelen Durkheim şu sorunun cevabını aramıştır: Bu parçaları bir arada tutan şey nedir? Bu soruya da ortak norm ve değerler sistemi cevabını vermiştir. Bu değerler sisteminin önemi tüm toplumu kapsamasından ileri gelmekte ve kolektif bilince dayanmaktadır. İnsanların istekleri ve arzuları sonsuzdur. Arzu ve istekleri peşine düşen bireyler, toplumsal norm ve değerlerin dışına çıkacağından toplumsal açıdan bir düzensizliğe sebep olur. Durkheim’a göre, "birey kendi başına bırakıldığı, her türlü toplumsal kısıtlamadan azad edildiği ölçüde aynı zamanda her türlü ahlaki kısıtlamadan da azad edilmiş olur" (Durkheim, 2006b: 51). Bu düzensizliğin önüne

geçmenin yolu olarak toplumsal norm ve değerleri önceler. Bunun olmaması halinde ise toplumda bir düzensizliğin ve anomi halinin oluşacağını belirtir. Zaten sosyolojinin de asıl amacının toplumsal düzeni sağlayıcı çözümler bulmayı amaçlamak olduğunu ifade eder. “İlişkilerin kişisel olduğu ve sınırlı bir işbölümüne sahip küçük geleneksel toplumlarda, toplumun değer ve normları üzerinde ve bireylerin hakları ve ayrıcalıklarının belirlenmesi ve kabulü konusunda genel bir konsensüs sağlamak oldukça kolaydır: özellikle de dinin ahlaki otoritesi ve yaptırımlarıyla destekleniyorsa.” (Slattery, 2014: 35). Fakat bu toplumların mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişi sırasında bireyler üzerinde kurulan kontrolde ve yönetimde bozulmalar artabilir. Durkheim, bunun insanlar üzerindeki kontrolü azaltacağından ve insanların isteklerine düşkün olacağından dolayı meydana gelecek olan toplumsal düzensizlikten oldukça korkuyordu. Bu düzensizlik hali olan anomi durumu, parçaların birbirini bırakması, aralarındaki bağın kopması halinde kendini gösterir. Örneğin toplum içerisindeki sosyal kontrollerin zayıflaması, ahlaki ve siyasal kısıtlamaların ortadan kalkması anominin ortaya çıkmasına neden olan durumlardır. İnsanların bu durumdan kurtulacağını ve toplumsal düzenin “bireysel haklar ve özgürlükler için ayaklanmaların ve bu yöndeki taleplerin etkisiyle, yeni meslek birlikleri ve loncaların ahlâkları ve etiklerine dayalı yeni bir toplumsal düzen potansiyelinin oluştuğunu düşünüyordu. Durkheim anominin çözümü veya tedavisini aşağıdaki özellikleri taşıyan meslek birliklerinin gelişiminde görür. Bireyleri toplumsal gruplar ve kolektif değerler içinde birleştirebilen; insanların mantıken neler bekleyebilecekleri konusunda yeni bir konsensüs oluşturabilen. Bu tür birlikler devletle işbirliği yapmaya yatkın olacaklar ve böylece büyük ölçüde 'toplumu birey içinde' yeniden kuracak bir bağlılık ve vizyona sahip yeni bir yurttaşlık düzeni ve yeni bir sınaî ahlâkî düzen kurmaya çalışacaklardır.” (Slattery, 2014: 36).

Durkheim'ın toplumsal alanda olması gerektiğini düşündüğü kolektif bilincin yerini, hırs ve çıkarlar, bencil stratejiler almış ve kolektif bilinç zayıflamıştır. Esasında kolektif bilinç, kapsayıcı özelliğiyle, topluma yayılmış mekanizmasıyla devleti aşan bir olgu olmuştur. "Devlet ancak özel, sınırlı, ama daha yüksek, daha berrak, kendi hakkında daha canlı bir duyguya sahip bir bilincin merkezidir" (Durkheim, 2006b: 99). Durkheim'a göre devlet de tıpkı birey gibi bazen zaman

yanılığa düşebilir. Bu bağlamda devletin görevi, kolektivite içerisindeki bazı kanun ve kuralları yerine getirmekle sınırlı olmalıdır. Devlet, toplumsal alanda daha çok karar alma süreçleriyle ilgilenir, dışsal yaptırım gücü onun özellikleri arasında olmamıştır.

Kolektif bilincin olduğu toplumsal alanda bireysel bilincin etkisinden söz edilmeyecektir. Bireysel tüm tutum ve davranışlar kolektif bilincin dışında olmuştur. Sosyal alanda toplumsal iş bölümü tabanında iki farklı dayanışma şekli vardır ve bunlar mekanik ile organik dayanışma olarak ayrılmışlardır. "Mekanik ve organik dayanışma, birey üzerinde kolektif bilincin ne kadar etkili olduğu ölçüsünde birbirinden ayrılır" (Callinicos, 2013: 200). Kolektif bilincin baskın olduğu durumlardaki toplumsal dayanışma biçimi ile bireysel bilincin hâkim olduğu durumlarda farklı toplumsal yapılanma biçimleriyle karşılaşılır.

Kolektif bilinç ve kolektif temsiller toplumsal olgular içerisinde değerlendirilmelidir. Kolektif bilinç kavramında, kültürel, sembolik olguları diğer olgulardan ayırma çabası vardır. Ona göre, bir toplumun ortak inanç ve duygularını oluşturan bir sistem vardır ki bu sistem kolektif veya ortak bilinç/vicdan olarak terimleştirilir. Bireyler bu sistem içinde dünyaya gelirler ve bu sistem bireylerin algılarını, davranışlarını düzenler. Kolektif bilinçle vurgulanan, kültürün farklı boyutlarının bireylerin düşünce ve eylemlerini sınırlaması ve düzenlemesidir. Bireysel bilinçlerden oluşsa da onu sınırlandıran ve aşan bir özelliğe sahiptir: "Gerçekten de ortak bilinç, bireylerin içinde bulundukları özel koşullardan bağımsızdır; bireyler geçici, o ise kalıcıdır. O, kuzeyde de güneyde de büyük kentlerde de küçüklerinde de değişik mesleklerde de hep aynıdır. Bunun gibi kuşaktan kuşağa da değişmez, tersine kuşakları birbirine bağlar. Görüldüğü gibi bireylerde ortaya çıkmakla birlikte, bireysel bilinçlerden apayrı bir şeydir. Toplumun ruhsal tipidir: Tıpkı birey tipleri olduğu gibi, ama onlardan ayrı nitelikte özellikleri, varoluş koşulları ve gelişme tarzları olan bir tip" (Durkheim, 2006: 110). Durkheim kolektif bilinç analizini dört kavramla sürdürür: "(1) hacim, (2) yoğunluk, (3) belirlenmişlik, (4) dinsele karşı laik içerik. *Hacim* kolektif bilince ait değerler, inançlar ve kuralların bir toplumun üyeleri tarafından ne kadar paylaşıldığını anlatır; *yoğunluk* kolektif bilincin kişinin düşünce ve eylemlerini yönlendirme gücünü ifade

eder; *belirlenmişlik* kollektif bilincin bileşenlerinin belirginlik derecesini anlatır; ve *içerik* de kollektif bilinç içinde dinsel sembolizmin laik sembolizme oranıdır” (Turner vd, 2012: 356). Kolektif bilinç, “bir toplumu oluşturan üyelerin ortalamasında yaşayan inanç ve duyguların tümü, kendine özgü yaşamı olan belli bir dizge oluşturur; buna ‘ortak bilinç’ denilebilir” (Durkheim, 2006a: 109). Tam da bu noktada Durkheim’a göre, bir edim ortak bilinci incittiği için suçtur (Durkheim, 2006a: 111). Ortak yani kolektif bilinci incittiği ve toplumsal bütünleşmeye, ahenge ve uyuma zarar verdiği için suçtur. Suçun bu özelliğini ortaya koyduktan sonra Durkheim “cezanın amacını suç olan hareketin yinelenmesini önlemek olarak gören klasik yorumları belirli bir küçümsemeyle bir yana bırakır. Ona göre cezanın işlevi ve anlamı korkutmak ya da caydırmak değildir. Cezanın işlevi ortak bilinci doyuma ulaştırmaktır. Çünkü bu, topluluğun üyelerinden birinin yaptığı bir hareketle yaralanmıştır. Onarım ister ve suçlunun cezalandırılması herkesin duygularına sunulan bu onarımdır” (Aron, 2004: 260-261). Bireylerin duygularını onarırken, toplumun tepkisini de ortaya koyar “ve bu tepki bir yandan suçluya tepki gösterenler arasında karşılıklı dayanışma duygularının ifadesiyken öte yandan bu tür duyguların kaynağıdır. Çizginin doğru tarafında bir araya gelen ‘temiz insanlar’ davranışları kabul edilemez olanlara karşı çıkarlar. Böylece toplumun gerçekliği pek çok ahlaki olguyu, doğru ve yanlış anlayışları ve böylece hangi tür davranışların izin verilebilir olduğunu içerir” (Cuff vd., 2013: 75).

Toplum, karmaşık ve kompleks bir yapıya sahip olduğundan ötürü, ahlaki bir sisteme tabii tutulması gerekmektedir. "Toplumsal bir işlev, ahlaki bir disiplin olmadan var olamaz. Yoksa geride bireysel hırlardan başka bir şey kalmaz ve bunlar doğal olarak sınırsız, doyumsuz oldukları için, eğer onları düzene sokacak hiçbir şey yoksa kendiliklerinden düzene girmeyi beceremezler." (Durkheim, 2006b: 55). Toplumsal alanda ahlaki disiplinin yok sayılması durumunda, bireysel hırs ve çıkarlar ortaya çıkacaktır. Çünkü “insan tutkuları, ancak saygı duyulup uyulan bir ahlaki güç önünde durur. Eğer böyle herhangi bir güç yoksa, güçlü olanın yasası egemen olur ve açık ya da örtük bir savaş durumu sürüp gider ” (Durkheim, 2006a: 23). Bunun önüne geçebilmek için bir disiplin anlayışına sahip olmak da elzemdir. “Disiplin anlayışı her türlü ahlâk anlayışının temel özelliğidir” (Durkheim, 2016:

59). Birey kendi halinde bu ahlaki düzeni sağlamakta yetersiz kalmıştır. Toplumsal alandaki çatışma, mutlak gücü elinde bulunduranlarla, bulundurmayanlar arasında çıkmıştır. Güçlüler bu bağlamda zayıfları ezerek bir hegemonya kurma tutkusu içerisindedir. Bu durum ahlaki sistemde bir tepkiye neden olmaktadır. Dolayısıyla toplumda ahlaki bir disipline her daim ihtiyaç olacaktır. “Öyleyse disiplin hem toplumun çıkarları açısından, hem yokluğunda düzenli bir işbirliği sağlanması mümkün olmadığından, hem de bireyin çıkarları açısından yararlıdır. Disiplin sayesinde insan arzularına gem vurmaya öğrenip mutlu olmakta; bu sayede disiplin, kişiliğimizin oluşmasında oldukça önemli bir yere sahip olmaktadır. Ahlaki disiplin okulunda elde ettiğimiz bu eğilimlerimizi sınırlandırma, kendimize karşı direnme yeteneği, kişisel iradenin dışı yansımalarının vazgeçilmez koşuludur. Kurallar bize ölçülü davranmayı, kendimize hâkim olmayı öğrettikleri için bir kurtuluş ve özgürlük aracıdır” (Durkheim, 2016: 74-75). Disiplin sayesinde, kontrol altına alınan bireyin egoizmi, toplumsal bütünleşmeye de hizmet edecektir. Ahlak dışı bir yaşam sürmek, toplumsal düzeni olumsuz yönde etkileyecek potansiyel bir güç olarak nitelendirilmiştir. Böyle bir toplumda uyum ve bütünleşme ortadan kalkacağı ve toplumsal kopuş yaşanacağı için aşırı bireycilik gelişecek ve bencil intihar artacaktır (Berberoğlu, 2009: 28). Bu nedenle, "toplumsal etkinliğin hiçbir biçimi, kendine özgü bir ahlak disiplini bulunmasından vazgeçemez" (Durkheim, 2006b: 59). Toplumsal ahlak kuralları, bireye kendi çıkarlarından ziyade, kolektif çıkarlara uyması ve onlara zarar vermemesi gerektiğini öğütlemiştir. Bu bağlamda toplum içinde yaşayan insanlara bir zorluk değil, huzur ortamı sağladığı sürece yaşanabilir bir hal almaktadır: "Toplum, insanlara birazcık huzur, gönüllerine ve karşılıklı alışverişlerine birazcık huzur getirmezse var olması için bir neden kalmaz" (Durkheim, 2006b: 61).

Ahlak, toplumsal alandaki düzenin sağlanmasında ana taşıyıcı konumunda olduğundan Durkheim için toplumsal düzen mutlak surette ahlakla ilişkilendirilmelidir. Tüm toplumsal yapılarda bireyler toplumsal norm ve değerleri sosyalleşme süreciyle içselleştirmektedir. Toplum, bireye neyin nasıl olacağını, hangi davranışların ahlaki olduğunu ya da olmadığını ödül ve cezalarla göstermeye çalışır. Dolayısıyla birey, kendini bu sayede toplumla iç içe geçmiş bir yapı olarak tanır.

Toplum kendini bireysel bilinçlerde var ederek adeta bedenselleşir kaldı ki "gerçekten de bireysel ahlak kurallarının işlevi, bireyin bilincine tüm ahlakın genel ve ana temellerini perçinlemektir" (Durkheim, 2006b: 48). Burada toplum, kolektif çıkarları bireye benimsetir ve kolektif çıkarların bireysel çıkarlardan daha üstün olduğunu bireyin içselleştirmesini sağlar. Zaten Durkheim için ahlak bunu gerçekleştirdiği oranda toplumsal düzen konusunda başarılı olacaktır. Ona göre "ahlaki amaçların hedefi toplumdur. Ahlaklı bir şekilde davranmak demek kolektif çıkarlar adına davranmak demektir" (Durkheim, 2016a: 85) Her türlü bireysel davranışın ilk ve temel saiki kolektif çıkarlar olmak zorundadır ki zaten Durkheim'a göre yalnızca kolektif amaçlar ahlâkî bir değere sahip olabilir. Durkheim'ın burada kolektif amaç ve iradeye yaptığı vurguda Rousseau'nun *genel irade* tanımlamasının olduğunu belirtmek gerekmektedir. Rousseau'ya göre, doğal durumda bireyler, birbirlerinden uzak ve kendi kendilerine yetebilen varlıklar olarak yaşamlarına devam etmekteydiler. Sosyal ilişkilerin sınırlandırılmış olduğu böyle bir durumda birey barış içinde yaşarken, doğal afetler nedeniyle tek başına bu afetlerin üstesinden gelemeyeceğini anlamış ve diğer insanlarla ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Artan etkileşim sayesinde bireylerde var olan arzu ve ihtiraslar gün yüzüne çıkmış, özel mülkiyet önemsenmiş ve bu mülkiyet için de savaşlar başlamıştır. Tam da burada Rousseau bireysel iradelerin genel irade olarak tanımladığı yapıya devriyle savaş ortamının ortadan kalktığını ileri sürmüştür. Rousseau'nun burada vurguladığı genel irade tanımlamasını Durkheim kolektif bilinç olarak kabul eder. Durkheim'a göre "bireysel oluşumların üstünde yer alan kolektif varlık yalnızca bireysel özgürlüğü belirlemekle kalmaz aynı zamanda onu kutsar ve bu yolla onu yeni bir doğaya kavuşturur. Bundan sonra bireysel özgürlük her birimizin sahip olabileceği güç değil, temel anlaşmanın sonucu olan yükümlülük, herkesin genel iradeye saygı duyduğu bir ödev üzerine kurulur" (Durkheim, 2019b: 40). Burada bireysel irade kolektif irade içinde eriyip gitmektedir. Ancak bu durum Durkheim'a göre bireylerin özgürlüğünden herhangi bir şey eksiltmez. "Herkes verdiğimiz zaman kimseye vermemiş oluruz. Bu genel irade diğerlerini egemenlik altına alan ve onları ahlaka aykırı bir bağımlılık içine koyan özel bir irade değildir; doğal güçlerin kişiliksizleşmiş niteliğine sahiptir. İnsan ona boyun eğmekle daha az özgür hale gelmez. Ona boyun eğerek köleleşmemekle kalmayız, bizi gerçek kölelikten

koruyacak olan da bu genel iradedir. Zira genel iradenin mümkün olabilmesi için bizim bir başkasını kendi bağımlılığımız altına almaktan vazgeçmemiz ve aynı ayrıcalığı bir başkası için de istememiz gerekir” (Durkheim, 2019b: 38). Yine benzer bir şekilde gücün genel irade ya da kolektif bilinç tarafından kısıtlanmasının özgürlüğe olan etkisine İşbölümü çalışmasında şu şekilde değinir: “Özgürlüğün kendisi de bir düzenlemenin ürünüdür. Çünkü ben ancak başkasının, fiziksel, ekonomik ya da başka türden üstünlüğünden yararlanıp benim özgürlüğümü ortadan kaldırmaya çalışması engellendiği ölçüde özgür olabilirim. Gücün böyle kötüye kullanılması, ancak toplumsal kurallarla önlenebilir” (Durkheim, 2006a: 23).

Dinin ve dini değerler yozlaşır ve ortadan kalkarsa toplumun gücünü kaybedeceğine inanır. Onun için dinin doğruluğu ya da yanlışlığı önemli değildir. Önemli olan, toplum nezdinde işlevi ve canlılığı olan bir kurum olmasıdır. Din var oldukça ahlak da devamlılığını sürdürür ve toplum düzenini sağlar. *Dinsel Hayatın İlksel Biçimleri* kitabında, din ile bilgi kuramı arasında bir ilişki kurmuş; eşyanın doğasını anlamak için kullandığımız zaman, mekân, sebep sonuç ilişkisi gibi kavramların merkezine dini almıştır. Dinin yalnızca bilime katkıda bulunmadığını, aynı zamanda kendisini zenginleştirdiğini dile getirmiştir.

SONUÇ

Durkheim, tüm önyargı ve ideolojilerden uzak, tarafsız ve nesnel bir gözle kesin ve somut olgulara yönelen bir metodoloji kurgulamaya çalışmış ve birçok farklı konuyu hâkim bakış açısının dışında bir yöntemle ele alarak sosyolojinin alanını felsefeden psikolojiye antropolojiden din çalışmalarına kadar geniş bir alanı etkileyecek şekilde genişletmiştir. Bunu yaparken, sosyolojiyi nev-i şahsına münhasır bir alan olarak kurgulamış ve sosyolojinin ayaklarını sağlam bir temele oturtmaya çalışmıştır. Sosyolojinin özellikle psikoloji ve felsefeden farklı bir araştırma nesnesine sahip olması gerektiğini vurgulamakla aslında yaşadığı döneme kadar gelen ve henüz uzmanlaşmanın gerçekleşmediği bir dönemde özel bir ilgi alanının oluşmasını sağladığını görmekteyiz. Sosyolojinin, ancak ve ancak kendine özgü bir araştırma nesnesine ve araştırma yöntemine sahip olursa bir bilim dalı olarak kabul edilebileceğinden bahseden Durkheim, bu amaçla sosyolojinin inceleme nesnesi olarak toplumsal olguları belirlemiş ve bunu doğa bilimlerindeki ‘şey’ler gibi ele alınmasını savunmuştur. Durkheim’in burada doğa bilimlerine yaslanmasının birçok nedeni olsa da bizi ilgilendiren kısmı içinde bulunduğu dönemde doğa bilimlerin baskın bir güce ve birikime sahip olmasıdır. Toplumsal olguların gücünü “bireyin dışında oluş”u ve “baskı yaratabilme gücü”ne bağlayan Durkheim, olguların bireyden çok önce var olduğunu belirtir; yani olguları bireye önceler. Bireyler, toplumsal olgular dünyasına doğarlar ve bu aynı zamanda bireye hazır bir reçete de sunar. Bu reçetede, bireyin hangi eylemlerinin doğru hangilerinin yanlış olacağına dair bir bilgi stoku yer almaktadır. Birey de Durkheim’a göre bu reçetedeki bilgiler ışığında sosyalleşir ve toplum nezdinde bir itibar kazanır. Toplumsal olguların bir toplumda varlık kazanmasını aynı zamanda yaygınlıkla da ilişkilendiren Durkheim, her olgunun bir yaygınlık özelliğine sahip olduğunu belirtir ve bunu normal ve patolojik olan ayırımında da kullanır. Nitekim, patolojik olan bu yaygınlığın dışına çıkan her tür davranışa tekabül etmekte ve sapma ya da suç olarak tanımlanmaktadır. Durkheim için suç, her toplumda görülebilecek bir duruma işaret etmekte, ancak bu durumun yaygınlık ve şiddet oranı suçun patolojik olup olmadığını belirtmektedir. Suç, her toplum için vardır ve toplum açısından suç sadece olumsuz etkilere sahip değildir; fakat aynı zamanda, toplumsal normların belirginleşmesi, birey ve gruplar

arasında dayanışmanın artması gibi olumlu sonuçlara da sahip olduğundan suç meselesine salt olumsuz bir bakış açısıyla bakılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Suçun toplumsal açıdan ceza ile karşılanmasını ise suç ve kolektif bilinç arasındaki ilişkiyle açıklar. Kolektif bilinç, toplumsal alanda var olan bireylerin çoğunda kendini gösteren ortak duyuş ve düşünüş anlamına gelirken suç ise bu ortaklık haline zarar verdiği için cezai müeyyideyle karşılanmaktadır.

Durkheim, teori ve pratiğin bir aradalığına istinaden salt teorik çalışmalar yerine sahayı derinlemesine analiz eden çalışmalara da yoğun bir şekilde eğilmiş ve bunun belki de en önemli göstergesi olan *İntihar* çalışmasını gerçekleştirmiştir. *İntihar* çalışmasının Durkheim ve sosyoloji açısından en önemli özelliği intiharın salt psikolojik bir rahatsızlıktan kaynaklanan bir davranış olmadığı aksine bunun sosyolojiyi yakından ilgilendiren bir mesele olduğuna yapılan vurgudur. Nitekim burada Durkheim ‘bir toplumsal olgunun nedeni yine başka bir toplumsal olgudur’ önermesine binaen intiharın toplumsal nedenlerine yoğunlaşmış ve din, ekonomi, evlilik durumu (evli-bekâr) ve kadın-erkek gibi etkenlerden oluşan birçok değişkeni işin içine katarak intiharların nedenlerini sosyolojik bir zemine kaydırarak analiz etmiştir. Tabii burada intiharı toplumsal bir olgu olarak değerlendirdiğini de unutmamak gerekmektedir. Yine benzer şekilde bilgi sosyolojisini *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* ve *İlkel Sınıflandırma* (1903) çalışmalarında inşa ederken toplumsal olguları toplumsal süreçler olarak düşünür ve olguların, değişme ve dönüşümlerine değinir.

Durkheim, toplumun artzamanlılığını ya da tarihsel boyutlarını atlayarak toplumların daha çok eşzamanlılık ve yapı boyutları üzerinde durur. Bu da onun toplumları sanki farklı zamanlarda ve tarihsizlermiş gibi ele almasına neden olur. Bu sayede de, gelişmemiş toplumlardan gelişmiş topluma, yani, mekanik dayanışmalı toplumdaki organik dayanışmalı topluma giden tarihsiz, eşzamanlı ve evrimci bir düşünce inşa eder. Bu düşünce, içinde tüm toplumsal yapıların ve kültürel özelliklerin aynı olduğu, tarihsel ve kültürel farklılıkların görmezden gelindiği bir tasavvurun ürünüdür. Nitekim bu bakış açısını tüm toplumsal yapılara uygulamaya kadar ileri giderken aynı zamanda tek bir gelişme modelinin tüm toplumları anlamada kullanılabileceğini de savunur. Durkheim’ın inşa etmeye çalıştığı böyle bir

işlevselci anlayışın temelinde toplumsal bütünleşme, uyum, birlik ve dayanışma yattığı için toplumsal alandaki tüm olgular işlevsellikleri açısından değerlendirilmektedir. Yani, toplumsal uyum ve bütünleşme, işlevselliğin ana omurgasını meydana getirmektedir. Her şeyin bütün açısından değerlendirildiği işlevselcilikte, toplumun işlevsel ve düzene dayalı bütünselliğine karşı gelişen her durum sistemin dışına itilmiştir. Çatışma eksenli bir değişimin işlevselci paradigmada reddedilmesi, bu tür bir değişimin sistemin temeline ilişkin bir tehdit unsuru olarak algılanması dolayısıyladır. Toplumsal alanda meydana gelebilecek her tür çatışma ve değişme, toplumsal bütünlüğü ve uyuma zarar vereceğinden tartışma alanı dışında bırakılarak bütünleşme ve uyumun devamlılığına dair bir perspektif geliştirilmeye çalışılır. Burada unutulmaması gereken, toplumsal yapıların değişiminin esasında Durkheim'ın da farkında oluşudur. Ancak Durkheim, evrimci ve düzen içinde bir değişimin gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi halde, toplumların devamlılığı söz konusu olamayacaktır. Sözelimi, mekanik ve organik dayanışmada farklı bilinç düzeylerinin oluşumunu göstermeye çalışsa da bu toplum tipleri arasındaki geçişlerde oluşabilecek her türlü olumsuz durumun meslek örgütleri gibi çeşitli aracı kurumlarla düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Devlet burada önemli bir unsurdur. Zira devlet toplumsal ahlak yasalarının ve aynı zamanda düzenin teminatı olmakta, ancak bu devletin sınırsız bir yetkiyle donatılması gerektiği anlamına gelmemektedir. Hatta Durkheim'a göre Rousseau'nun savunduğu bu düşünce, devletin gücünün sınırlandırılmaması durumunda olumsuz neticeler de doğurabilecektir. Bu amaçla, meslek örgütleri ve loncalar aracılığıyla devletin gücü sınırlandırılmakta ve devlet-birey-toplum arasında bir denge görevi görmektedir.

Toplumsal düzen meselesine yoğun bir şekilde eğilen Durkheim'a göre toplumsal düzenin sağlanması aynı zamanda güçlü bir ahlaki birliktelik, norm ve değerler sistemiyle mümkün olabilecektir. Mekanik dayanışmada da organik dayanışmada da esasında temel problem toplumsal düzenin nasıl sağlanacağı ve ahlaki bir düzenin nasıl kurgulanacağıdır. Bu amaçla, mekanik dayanışmalı toplumlarda kolektif bilincin güçlü oluşu ahlaki kuralların daha katı ve sert bir biçimde uygulanmasını ve cezaların şiddetli bir biçimde uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Organik dayanışmada ise kolektif bilincin yerini bireysel bilinç almış ve

cezalar iade edici bir hukuk anlayışı çerçevesinde uygulanmıştır. Buradaki işbölümü de kendi içinde bir bütünlük sağlamaktadır. Mekanik dayanışmalı toplumlarda işbölümü daha basit düzeyde gerçekleşmekte ve daha çok cinsiyet ve yaş temelli bir dağılımın olduğu görülmektedir. Durkheim'a göre mekanik dayanışmalı toplumlardaki basit usule dayalı işbölümünün yerini organik dayanışmalı toplumlarda daha karmaşık ve uzmanlaşmaya dayalı bir işbölümü almaktadır. Organik dayanışmada bireyler uzmanlaşmakta ve aralarında uzmanlaşmaya dayalı karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi oluşmaktadır.

Toplumsal bütünleşmenin yoğunluğu bireylerin toplumla olan ilişkilerini de etkilemektedir. Durkheim için nasıl ki bireyin toplumla aşırı bütünleşmesi birey ve dolayısıyla toplum açısından zararlı ise az bütünleşmesi de yine birey için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Birey toplumsal norm ve değerlere aşırı derecede bağlı olabilir, bunu bir görev, sorumluluk ya da farklı bir saikle gerçekleştirebilir; ancak böyle bir durumda birey, toplumsal baskıyı üzerinde çok fazla hissedeceğinden ve kendine özgü bir alan kalmayacağından elcil-özgeci intihara yönelebilir. Böyle bir durumda Durkheim'a göre birey, aşırı baskı altında olduğundan çözümü intiharda bulmaktadır. Diğer açıdan bakıldığında ise bütünleşmenin az ve bireyselliğin daha ön planda olduğu durumlarda da birey karşılaştığı sorunların üstesinden tek başına gelemediğinden ve toplumsal destekten de uzak olduğundan bencil intihara sürüklenebilir. Toplumsal alandaki norm ve değerler, bireyleri çepeçevre sararak gerektiğinde bireyi destekleyen ve onu çeşitli sorunlara karşı koruyan bir kalkan görevi görmektedir. Ancak savaş ve ekonomik krizler gibi bazı durumlarda toplumsal norm ve değerlerin işlemez hale geldiğini görmekteyiz. Normal şartlarda, toplum hangi durumda nasıl davranması gerektiğini bireye kodlar halinde verir, ancak kriz hallerinde işlemez olan bu kodlar nedeniyle birey nasıl davranacağını kestiremediğinden anomik intiharlar ortaya çıkar. Multi milyoner birinin tüm servetini kaybetmesi daha önceki habitusunu ciddi şekilde değiştireceğinden zenginkenki neredeyse tüm davranış kodlarından uzaklaşacak ve yeni yaşamının kodlarına da henüz yabancı olacağından anomik bir durumla karşılaşacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, savaş ve ekonomik kriz hallerinin yanında refah artışının da benzer bir etkiye sahip olduğudur. Dolayısıyla buradaki hareketliliğin

yukarı ya da aşağı olmasından öte bu hareketliliğin *ani* oluşu anomik intiharı anlamak açısından önemlidir. Sözgelimi savaş durumunda, daha önceden sahip olduğu hırsızlık yapmamak veya insan öldürmemek gibi değerlerin savaş ortamıyla yok olması, bireylerde mevcut değerlere olan inancı yok etmekte ve anomik intiharı ortaya çıkarmaktadır. Geline nokta Durkheim, intiharların bütünleşmeyi zedeleyecek oranda artışının, sosyolojik açıdan irdelenmesi gereken bir nokta olduğunu vurgulamaktadır.

Özetlemek gerekirse, Durkheim sosyolojinin günümüzde de tartışılmalı bir çok meselesinin temellerini atan, sosyolojinin bilimsel bir alana sahip olması için felsefe ve psikolojiden arındırılmasında ve kendine özgü bir nesnesinin yani toplumsal olguların ortaya konmasında önemli katkıları olan bir düşünür olarak karşımızda durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aron, R. (2004). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev. Korkmaz Alemdar, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Baert, P. (2010). *Sosyal Bilimler Felsefesi: Pragmatizme Doğru*, Trc. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Küre Yayınları.
- Berberoğlu, B. (2009). *Klasik ve Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş: Eleştirel Bir Perspektif*, Çev. Can Cemgil, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bottomore, T., Nisbet, R. (2010). “Giriş”, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (iç.), Ed. Tom Bottomore ve Robert Nisbet, Yay. Haz. Mete Tunçay ve Aydın Uğur, İstanbul: Kırmızı Yayınları, ss. 11-20.
- Callinicos, A. (2013). *Toplum Kuramı Tarihsel Bir Bakış*. Çev. Y. Tezgiden. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coenen-Huther, J. (2013). *Durkheim’i Anlamak*, Çev. Serra Akyüz, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Collins, R. (2015). *Sosyolojide Dört Ana Gelenek*, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Comte, A. (2001). *Pozitif Felsefe Kursları*, Çev. E. Ataçay, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Coser, L. A. (2008). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*, Çev. Himmet Hülür, Serhat Toker ve İbrahim Mazman, Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Cuff, E. C., Sharrock, W. W., Francis, D. W. (2013). *Sosyolojide Perspektifler*, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say Yayınları.
- Durkheim, E. (2004). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. Çev. C.Saraçoğlu. İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları
- Durkheim, E.(2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, Çev. Fuat Aydın, İstanbul: Ataç Yayınları.
- Durkheim, E. (2006a). *Toplumsal İşbölümü*, Çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınevi.

Durkheim, E. (2006b). *Sosyoloji Dersleri*. Çev. A.Berkday. İstanbul: İletişim Yayınları

Durkheim E. (2013). *İntihar*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İstanbul: Pozitif Yayınları.

Durkheim, E.(2016a).*Ahlak Eğitimi*, Çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Say Yayınları.

Durkheim, E., Fauconnet, P. (2017). “Sosyoloji ve Sosyal Bilimler”, Çev. Ümit Tatlıcan, *Emile Durkheim’in Sosyolojisi ve Felsefesi* (iç.), Editörler: Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan, İstanbul: Isık Yayınları, ss. 29-55.

Durkheim, E. (2019a). *Montesquieu ve Sosyal Bilimin Gelişimi*, Çev. Müge Kızıltuğ, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Durkheim, E. (2019b). *Rousseau ve Toplum Sözleşmesi*, Çev. Özge Bilge Kara, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Freyer, H. (2012). *Sosyoloji Kuramları Tarihi*, Çev. Tahir Çağatay, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Giddens, A. (2010). *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: İletişim Yayınları.

Goodwin, G. A ve Joseph Scimecca, (2015). *Klasik Sosyolojik Teori: Sosyolojinin Vaadinin Yeniden Keşfi*, Yay. Haz. Ümit Tatlıcan, Çev. Erdem Aykut vd., İstanbul: Say Yayınları.

Hira, İ. (2000) “Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:3, ss-81-97.

Kabakçı, E. (2019). *Sosyolojiyi Kurmak: Montesquieu, Tocqueville, Comte, Durkheim*, İstanbul: Vadi Yayınları.

Kızılçelik, S. (1994).*Sosyoloji Teorileri I*, Konya: Yunus Emre Ltd. Şti.

Kızılçelik, S. (2006). *Sosyoloji Tarihi 1*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Kösemihal, N. Ş. (1971).*Durkheim Sosyolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Lecercle, J.-L. (2013). “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı Üzerine Konuşma Konusunda İnceleme”, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri*

Üzerine Konuşma (iç.), Jean-Jacques Rousseau, Çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları, ss. 41-60.

Lukes, S. (1981). *Emile Durkheim: His Life and Work*, Harmondsworth: Penguin Books.

Montesquieu, C. L. (2010). *Kanunların Ruhu Üzerine*, Çev. Fehmi Baldaş, İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Paugam, S. (2013). “Önsöz: İntihar Karşısında Toplumbilimci”, *İntihar* (iç.), Emile Durkheim, Çev. Z. Zühre İlkelen, İstanbul: Pozitif Yayınları, s.VII-XLVIII.

Pope, W. (2008). “Emile Durkheim”, Çev. Nihat Z. Erdoğan, *Sosyolojik Düşüncede İz Bırakanlar* (iç), Yay. Haz. Rob Stones, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Rousseau, J.-J. (2013). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma*, Çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları.

Rousseau, J.-J. (2019). *Bilim ve Sanatlar Üstüne Söylev*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Royce, E. (2015), *Classical Social Theory and Modern Society: Marx, Durkheim, Weber*, New York: Rowman & Littlefield.

Slattey, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*, Yay. Haz. Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz, İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Stones, R. (2008). *Sosyolojik Düşüncede İz Bırakanlar*, Çev. Nihat Erdoğan, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Çev. Osman Akınhay, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Tatlıcan, Ü. (2011). *Sosyoloji ve Sosyal Teori Yazıları*, Bursa: Sentez Yayıncılık.

Tucker, K. H. (2002). *Classical Social Theory: A Contemporary Approach*, Massachusetts: Blackwell Publishers.

Turner, B. S. (1999). *Classical Sociology*, London: Sage Publication.

Turner, J. H., Beeghley, L., Powers, C. H. (2012). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, Çev. Ümit Tatlıcan, Bursa: Sentez Yayıncılık.

Waters, M. (2008). “Sistem: Kapsayıcı Düzen,”  ev. Ercan  ahbudak ve Zafer Cirhinlio lu, Modern Sosyoloji Kuramları (i .), Ed. Zafer Cirhinlio lu, İstanbul: Gündoğan Yayınları, ss. 199-260.

Y ceda , İ. (2020). “Sosyolojinin Ortaya  ıkışı ve Gelişimi”, *Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Kuramlar* (i .), Editör:  nal  ent rk, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, ss. 51-81.

ÖZGEÇMİŞ

İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünden 2008 yılında mezun oldu. 2010 yılında Fırat Üniversitesi'nde tezsiz yüksek lisansını tamamladı. 2019 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. Uzun yıllar rehabilitasyon merkezlerinde rehber öğretmen ve idareci olarak çalıştı. Halen özel bir okulda idareci olarak çalışmaktadır.

